

TESI DOCTORAL

**TURISME RESIDENCIAL
i TERRITORI:
LA SEGONA RESIDENCIA
A LES COMARQUES GIRONINES**

VOLUM PRIMER

Rosa M. FRAGUELL i SANSBELLO

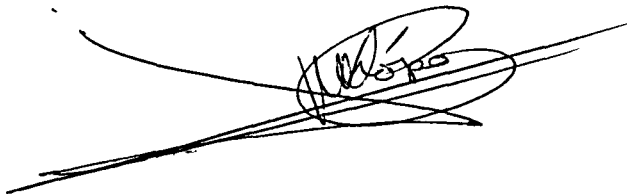
26.6 93

TESI DOCTORAL

TURISME RESIDENCIAL i TERRITORI: LA SEGONA RESIDENCIA A LES COMARQUES GIRONINES.

VOLUM PRIMER

Dirigida pel Doctor en Geografia
Francesc LOPEZ PALOMEQUE

Rosa M. FRAGUELL i SANSBELLO

Girona, març de 1993.

Universitat Autònoma de Barcelona. Departament de Geografia.

INDEX GENERAL

PRESENTACIO DEL TREBALL	1
-----------------------------------	---

PRIMERA PART. MARC CONCEPTUAL, HIPOTESIS, METODOLOGIA I FONTS

PRESENTACIO	6
1. Conceptualització del fenomen residencial turístic . . .	7
1.1. L'allotjament turístic: diferenciació tipològica .	7
1.2. La S.R.: un assaig de definició	9
1.3. La S.R. com un tipus de turisme	16
1.4. La S.R.: un assaig de classificació	20
2. La S.R.: una resposta al modus de vida urbà	25
2.1. El perquè de la segona residència	25
2.2. La segona residència entre ciutat i camp	36
2.3. La percepció negativa de la ciutat i la S.R.	39
2.4. L'exaltació del camp i la S.R.	46
2.5. Els efectes de la segona residència	50
3. Els estudis sobre la segona residència	63
3.1. Les aportacions a l'Estat espanyol	63
3.2. Notes a les aportacions d'altres països	69
4. Les hipòtesis del treball i els objectius	72
5. Metodologia i estructura del treball	78
6. Fonts d'informació per a l'estudi	83

SEGONA PART. TURISME RESIDENCIAL I TERRITORI (L'anàlisi a escala regional)

PRESENTACIO	91
1. Catalunya, primer referent territorial	91
1.1. Territori i turisme a Catalunya	92
1.2. L'oferta turística a Catalunya	100
1.3. L'evolució del parc de S.R. a Catalunya (1960-91)	124
2. Turisme i segona residència a les comarques de Girona	142
2.1. Demarcació de l'àrea d'estudi	142
2.2. Estructura interna i diferenciació d'espais territorials	146
2.3. L'atractiu paisatgístic de les comarques gironinas	149
2.4. L'origen de la segona residència a Girona	158
2.5. La S.R. als municipis de la regió de Girona	165
. 1960	166
. 1970	171
. 1981	176
. 1991	182
2.6. L'esquema de localització de les S.R. a la regió de Girona	189

TERCERA PART. ESTUDI DE MUNICIPIS REPRESENTATIUS DE LA REGIO DE GIRONA (L'anàlisi a escala local)

PRESENTACIO	201
1. ROSES	203
1.1. Introducció	205
1.1.1. El marc natural	205

1.1.2.	El marc humà des dels seus orígens	209
1.1.3.	Distribució de les places d'allotjament turístic	216
1.2.	La implantació espacial de l'oferta residencial turística	218
1.2.1.	El procés de creació de la S.R	218
1.2.2.	Localització i tipologia de la S.R.	228
1.3.	La demanda residencial turística	234
1.3.1.	Característiques dels usuaris	235
	. Procedència	235
	. Estructura familiar i nombre de fills	244
	. Edat	247
	. Nivell d'estudis	249
	. Grau d'activitat i categoria socio- professional	251
	. Nivell de consum	254
	. Tipologia de la residència principal	256
1.3.2.	Relació dels usuaris amb la S.R.	260
1.3.3.	Freqüentació de la segona residència	272
1.3.4.	Relació dels usuaris amb la localitat	278
1.3.5.	Valoració de la localitat pels usuaris	285
2.	SANT FELIU DE GUIXOLS	291
2.1.	Introducció	293
2.1.1.	El marc natural	293
2.1.2.	El marc humà des dels seus orígens	295
2.1.3.	Distribució de les places d'allotjament turístic	301
2.2.	La implantació espacial de l'oferta residencial turística	303
2.2.1.	El procés de creació de la S.R.	303
2.2.2.	Localització i tipologia de la S.R.	310

2.3.	La demanda residencial turística	315
2.3.1.	Característiques dels usuaris	316
	. Procedència	316
	. Estructura familiar i nombre de fills .	323
	. Edat	326
	. Nivell d'estudis	326
	. Grau d'activitat i categoria sòcio- professional	329
	. Nivell de consum	332
	. Tipologia de la residència principal . .	333
2.3.2.	Relació dels usuaris amb la S.R.	336
2.3.3.	Freqüentació de la segona residència . . .	346
2.3.4.	Relació dels usuaris amb la localitat . .	351
2.3.5.	Valoració de la localitat pels usuaris . .	357
3.	LA SELVA DE MAR	364
3.1.	Introducció	366
3.1.1.	El marc natural	366
3.1.2.	El marc humà des dels seus orígens	367
3.1.3.	Distribució de les places d'allotjament turístic	373
3.2.	La implantació espacial de l'oferta residencial turística	375
3.2.1.	El procés de creació i de localització de la segona residència	375
3.3.	La demanda residencial turística	382
3.3.1.	Característiques dels usuaris	382
	. Procedència	383
	. Estructura familiar i nombre de fills .	386
	. Edat	388
	. Nivell d'estudis	388
	. Grau d'activitat i categoria sòcio- professional	391
	. Nivell de consum	391
	. Tipologia de la residència principal . .	393

3.3.2.	Relació dels usuaris amb la S.R.	397
3.3.3.	Freqüentació de la segona residència . . .	406
3.3.4.	Relació dels usuaris amb la localitat . .	410
3.3.5.	Valoració de la localitat pels usuaris . .	415
4.	SANT LLORENÇ DE LA MUGA	421
4.1.	Introducció	423
4.1.1.	El marc natural	423
4.1.2.	El marc humà des dels seus orígens	424
4.2.	La implantació espacial de l'oferta residencial turística	432
4.2.1.	El procés de creació i de localització de la segona residència	432
4.3.	La demanda residencial turística	441
4.3.1.	Característiques dels usuaris	442
.	Procedència	442
.	Estructura familiar i nombre de fills .	445
.	Edat	447
.	Nivell d'estudis	447
.	Grau d'activitat i categoria socio- professional	450
.	Nivell de consum	450
.	Tipologia de la residència principal . .	452
4.3.2.	Relació dels usuaris amb la S.R.	453
4.3.3.	Freqüentació de la segona residència . . .	465
4.3.4.	Relació dels usuaris amb la localitat . .	469
4.3.5.	Valoració de la localitat pels usuaris . .	475
	CONCLUSIONS	482
1.	Resultat de l'anàlisi del fenomen turístic residencial	483
2.	Algunes propostes d'actuació	493
	BIBLIOGRAFIA	502
	FONTS DOCUMENTALS	521

INDEX DE GRAFICS

1. Model d'espai turístic de Miossec	191
2. Evolució de la població a Roses	212
3. Places d'allotjament turístic a Roses, 1991 (%) . . .	217
4. El procés de construcció d'habitatges a Roses	222
5. Procedència dels segons residents de Roses (%) . . .	237
6. Composició familiar del turisme residencial a Roses .	245
7. Edat dels entrevistats a Roses (%)	248
8. Darrer nivell d'estudis assolit pels enquestats a Roses (%)	250
9. Categoria sòcio-professional dels enquestats a Roses	253
10. Disponibilitat d'embarcació recreativa a motor pels enquestats a Roses (%)	257
11. Relació entre el règim de tinença de l'habitatge principal i de la segona residència a Roses (%) . . .	259
12. Tipologia de la segona residència a Roses (%)	262
13. Règim de tinença de la segona residència a Roses (%)	264
14. Disponibilitat d'equipaments en la S.R. a Roses (%) .	267
15. Raons de major pes per les quals es té una segona residència a Roses	269
16. Principals atractius valorats pels segons residents de Roses	271
17. Freqüentació de la segona residència a Roses	275
18. Participació en la vida social de Roses (%)	280
19. Freqüentació dels comerços i locals de lleure de Roses	282
20. Evolució de la població a Sant Feliu de Guíxols . . .	297
21. Places d'allotjament turístic a Sant Feliu de Guíxols, 1991 (%)	302
22. El procés de construcció d'habitatges a Sant Feliu .	306
23. Procedència dels segons residents de Sant Feliu (%) .	317
24. Composició familiar del turisme residencial a Sant Feliu de Guíxols	324

25. Edat dels entrevistats a Sant Feliu de Guíxols (%) .	327
26. Darrer nivell d'estudis assolit pels enquestats a Sant Feliu de Guíxols (%)	328
27. Categoria sòcio-professional dels enquestats a Sant Feliu de Guíxols	331
28. Relació entre el règim de tinença de l'habitatge principal i de la segona residència a Sant Feliu (%)	335
29. Tipologia de la segona residència a Sant Feliu (%) .	337
30. Règim de tinença de la segona residència a Sant Feliu (%)	339
31. Disponibilitat d'equipaments en la S.R. a Sant Feliu (%)	341
32. Raons de major pes per les quals es té una segona residència a Sant Feliu	343
33. Principals atractius valorats pels segons residents de la vila de Sant Feliu	345
34. Freqüentació de la segona residència a Sant Feliu .	348
35. Freqüentació de la segona residència en el període no estival pel grup dels catalans a Sant Feliu (%) .	349
36. Participació en la vida social de Sant Feliu (%) . .	353
37. Freqüentació dels comerços i locals de lleure de Sant Feliu	355
38. Evolució de la població a la Selva de Mar	371
39. Places d'allotjament turístic a la Selva de Mar 1991	374
40. Procedència dels segons residents de la Selva de Mar	384
41. Composició familiar del turisme residencial a la Selva de Mar	387
42. Edat dels entrevistats a la Selva de Mar (%)	389
43. Darrer nivell d'estudis assolit pels enquestats a la Selva de Mar (%)	390
44. Categoria sòcio-professional dels enquestats a la Selva de Mar	392
45. Disponibilitat d'embarcació recreativa a motor pels enquestats a la Selva de Mar (%)	394
46. Relació entre el règim de tinença de l'habitatge principal i de la segona residència a la Selva de Mar	396

47. Tipologia de la segona residència a la Selva de Mar .	398
48. Règim de tinença de la segona residència a la Selva de Mar (%)	400
49. Disponibilitat d'equipaments en la S.R. a la Selva de Mar (%)	402
50. Raons de major pes per les quals es té una segona residència a la Selva de Mar	403
51. Principals atractius valorats pels segons residents de la Selva de Mar	405
52. Freqüentació de la segona residència a la Selva de Mar	408
53. Freqüentació de la segona residència en el període no estival a la Selva de Mar (%)	409
54. Participació en la vida social de la Selva de Mar (%)	412
55. Freqüentació dels comerços i locals de lleure de la Selva de Mar	413
56. Evolució de la població a la Sant Llorenç de la Muga	428
57. Composició familiar del turisme residencial a Sant Llorenç de la Muga	446
58. Edat dels entrevistats a Sant Llorenç de la Muga (%)	448
59. Darrer nivell d'estudis assolit pels enquestats a Sant Llorenç de la Muga (%)	449
60. Categoria socio-professional dels enquestats a Sant Llorenç de la Muga (%)	451
61. Relació entre el règim de tinença de l'habitatge principal i de la segona residència a Sant Llorenç .	454
62. Tipologia de la segona residència a la Sant Llorenç .	456
63. Règim de tinença de la segona residència a Sant Llorenç de la Muga (%)	458
64. Disponibilitat d'equipaments en la S.R. a Sant Llorenç (%)	460
65. Raons de major pes per les quals es té una segona residència a Sant Llorenç de la Muga	462
66. Principals atractius valorats pels segons residents de Sant Llorenç	464
67. Freqüentació de la segona residència a Sant Llorenç .	467
68. Freqüentació de la segona residència en el període no estival a Sant Llorenç (%)	468

69. Participació en la vida social de Sant Llorenç de la Muga (%)	471
70. Freqüentació dels comerços i locals de lleure de Sant Llorenç	473

INDEX DE MAPES

1.	Isocrones des de Barcelona (1983)	33
2.	Oferta de places d'allotjament en establiments hotelers i altres (1990)	105
3.	Oferta de càmpings (1990)	109
4.	Oferta de restaurants (1990)	113
5.	Oferta de cafeteries (1990)	114
6.	Oferta d'agències de viatges (1990)	115
7.	Superfície de platges (1990)	117
8.	Oferta de platges amb equipaments públics i privats	118
9.	Oferta d'amarratges de ports esportius (1990) . . .	119
10.	Oferta de camps de golf (1991)	123
11.	Distribució comarcal del parc de S.R. a Catalunya (1960)	128
12.	Distribució comarcal del parc de S.R. a Catalunya (1970)	130
13.	Distribució comarcal del parc de S.R. a Catalunya (1981)	132
14.	Distribució comarcal del parc de S.R. a Catalunya 1991 (dades oficials)	137
15.	Distribució comarcal del parc de S.R. a Catalunya 1991 (dades rectificades)	138
16.	Distribució municipal del parc de S.R. a la Regió II (1960)	170
17.	Distribució municipal de la TFTR (1960)	170
18.	Distribució municipal del parc de S.R. a la Regió II (1970)	173
19.	Distribució municipal de la TFTR (1970)	173
20.	Distribució municipal del parc de S.R. a la Regió II (1981)	180
21.	Distribució municipal de la TFTR (1981)	180
22.	Distribució municipal del parc de S.R. a la Regió II (1991)	186

23.	Distribució municipal de la TFTR (1991)	186
24.	Zones de localització de la S.R. a la Regió de Girona (1991)	195
25a.	Roses creixement urbà	220
25b.	Roses creixement urbà (Urbs. Mas Fumats i Mas Boscà)	221
26a.	Importància de la S.R. a Roses (1992). Funció de l'ús turístic residencial per illes (%)	230
26b.	Importància de la S.R. a Roses (Mas Boscà i Mas Fumats), 1992. Funció de l'ús turístic residencial per illes (%)	231
27.	Creixement urbà a Sant Feliu de Guíxols	305
28.	Localització geogràfica de la S.R. a Sant Feliu de Guíxols (1991)	311
29.	Importància de la S.R. a Sant Feliu de Guíxols (1991). Funció de l'ús turístic residencial per illes (%)	312
30.	Creixement urbà a la Selva de Mar	377
31.	Importància de la S.R. a la Selva de Mar (1992). Funció de l'ús turístic residencial per habitatges .	378
32.	Sant Llorenç de la Muga	425
33a.	Creixement urbà a Sant Llorenç de la Muga (nucli urbà)	434
33b.	Creixement urbà a Sant Llorenç de la Muga (Sant Antoni)	435
34a.	Importància de la S.R. a Sant Llorenç de la Muga (1992). Funció de l'ús turístic residencial per habitatges	436
34b.	Importància de la S.R. a Sant Llorenç de la Muga (Sant Antoni), 1992. Funció de l'ús turístic residencial per habitatges	437

INDEX TAULES ESTADISTIQUES

1.	Renda per càpita	29
2.	Automòbils per cada 1.000 habitants	32
3.	L'oferta de places d'allotjament en establiments hotelers (1990)	103
4.	L'oferta de càmpings (1990)	107
5.	L'oferta complementària de serveis turístics (1990) .	111
6.	L'oferta de platges i ports esportius (1990)	116
7.	Camps de golf (1991)	122
8.	Evolució del parc de segona residència a Catalunya (1960-1991)	126
9a.	Procedència del turisme residencial enquestat en relació al règim de tinença de la segona residència a Roses (estrangers)	236
9b.	Procedència del turisme residencial enquestat en relació al règim de tinença de la segona residència a Roses (catalans)	240
9c.	Procedència del turisme residencial enquestat en relació al règim de tinença de la segona residència a Roses (resta d'Espanya)	243
10.	Valoració dels següents elements i aspectes de Roses per part dels segons residents enquestats, 1992 (%) .	285
11a	Procedència del turisme residencial enquestat en relació al règim de tinença de la segona residència a Sant Feliu (catalans)	319
11b	Procedència del turisme residencial enquestat en relació al règim de tinença de la segona residència a Sant Feliu (estrangers)	321
11c	Procedència del turisme residencial enquestat en relació al règim de tinença de la segona residència a Sant Feliu (resta d'Espanya)	323
12.	Valoració dels següents elements i aspectes de Sant Feliu per part dels segons residents enquestats, 1992 (%)	359
13.	Procedència del turisme residencial enquestat a la Selva de Mar (1992)	385

14. Valoració dels següents elements i aspectes de la Selva de Mar per part dels segons residents enquestats, 1992 (%)	416
15. Procedència del turisme residencial enquestat a Sant Llorenç de la Muga (1992)	443
16. Valoració dels següents elements i aspectes de Sant Llorenç de la Muga per part dels segons residents enquestats, 1992 (%)	477

PRESENTACIO DEL TREBALL

Aquesta tesi de doctorat constitueix una anàlisi dels fenòmens de la segona residència i del turisme residencial i la seva plasmació territorial, centrat en les comarques de Girona.

Hem incorporat unes reflexions, unes pròpies i altres alienes, les que són pròpies solen tenir el seu origen en la lectura de diferents obres d'autors, que han escrit sobre el tema, i que s'han modificat a partir d'una reflexió inicial o que bé són fruit de l'establiment d'una relació entre elles; les que són alienes s'ha apuntat amb tot detall llur procedència.

Es precisament la dimensió espacial de la investigació el que fa que podem emmarcar aquest treball dins de la disciplina de la Geografia i més concretament dins de la Geografia del Turisme.

El contingut d'aquesta tesi doctoral, titolada "turisme residencial i territori: la segona residència a les comarques gironines", comprèn tres parts, més les conclusions, la bibliografia, fonts documentals i l'annex. Aquesta estructura apareixerà justificada en els arguments explicats en la primera part. La tesi es presenta en dos volums de textos i un volum d'annexos.

L'elecció del tema no és fortuït sinó que és el resultat de l'interès pel fenomen des de fa molts anys, que ve condicionat per la meua trajectòria tant a nivell personal com professional. La meua immersió investigadora dins del problema fa difícil l'objectivitat de la recerca, però d'altra banda em proporciona una visió més propera, a més hom creu que la complexitat del fenomen de la segona residència és suficient com per permetre la validesa de qualsevol aproximació, independentment del grau de subjectivitat.

Ja des de la meva infantesa i per les condicions socials de la meva família, he participat en el procés d'ús i de consum d'espai turístic residencial de la Costa Brava. Com a segona resident, primer en la platja de Llafranc i després, per raons d'orígens familiars materns i d'herència, en el municipi de la Selva de Mar, he pogut observar, i sobretot d'ençà de la meva formació universitària, el comportament variable del fenomen turístic residencial. Així he estat espectadora i alhora participo de la modificació del paisatge i de l'estructura territorial tradicional de les comarques gironines, transformació que es basa en la lògica del creixement econòmic, però que s'escapa de tota lògica geogràfica, puix que s'interpreta com a efectes distorsionadors de la coherència territorial.

Obviament, les meves vivències personals i la realitat contextual de les comarques gironines han influït en la meva trajectòria investigadora, que s'ha vist afavorida per l'orientació que s'han donat darrerament als estudis de Geografia en el marc de la Universitat de Girona.

Tot i que la recerca sobre turisme en la Universitat de Girona es troba encara en un estat embrionari, val a dir que aquesta tesi pretén ésser una peça més que ajudi a consolidar aquesta línia de recerca en el si d'aquesta Universitat. De fet, tot just fa tres anys que es va constituir un grup d'investigació interdisciplinari, integrat per geògrafs i economistes, que des d'òptiques molt diferents analitza el comportament territorial del turisme a la Costa Brava, del qual en formo part. Dec a aquest grup la profitosa estada a Aix-en-Provence, en el Centre d'Hautes Etudes Touristiques, que disposa d'un immens fons bibliogràfic sobre la recerca del turisme i l'oci i que m'ha proporcionat l'accés a publicacions i a treballs inèdits que difícilment hi hauria arribat; com tanmateix les converses amb la professora francesa Yvette Barbaza, professora emèrita de la Universitat de París-III, que em va animar a tirar endavant aquesta tesi.

En la Unitat de Geografia de la Universitat de Girona, l'estudi del turisme presenta antecedents molt significatius, com la investigació de Joan Nogué sobre la relació entre paisatge i turisme, les memòries de recerca de Margarida Castañer i Josep Gordi sobre els parcs naturals i més recentment la de José Antonio Donaire sobre la lectura geogràfica del fenomen turístic. Tots aquests precedents han quallat en una sèrie de projectes recents, en el si de la Unitat de Geografia, que són testimoni de la vitalitat d'aquesta línia de recerca.

Fruit d'aquesta dinàmica, el grup de treball -format per José Antonio Donaire, Lluís Mundet i la que escriu- conegut pel nom de GET (Grup d'Estudis Turístics), recentment ha realitzat sengles estudis sobre la disfunció existent entre l'oferta i la demanda turística en els municipis de Sant Feliu de Guíxols i Roses, finançats pel Patronat de Turisme d'ambdues localitats, dels quals una part d'alguns capítols d'aquesta tesi en formen part. Aquests treballs suposen, al marge de la innovació metodològica, una base de dades inèdita en el context costabravenc. D'igual forma, s'ha iniciat un projecte innovador que pretén aplicar els Sistemes d'Informació Geogràfics a la gestió dels recursos turístics, el projecte BRACO, a càrrec de David Comas, membre també de la Unitat de Geografia de la Universitat de Girona.

Abans d'acabar aquestes pàgines de presentació voldria deixar constància del meu agraïment a totes aquelles persones i col·lectius que, amb les seves aportacions, han fet possible que aquesta tesi de doctorat arribés a la seva fi.

En primer lloc, vull agrair al director de la tesi, Francesc López i Palomeque, el seu interès i el temps dedicat al desenvolupament de la investigació; de ben segur que les seves suggerències de tipus conceptual i formals, les seves indicacions bibliogràfiques, com també la seva actitud animadora han estat essencials en l'assoliment d'aquesta tesi. Com tanmateix, vull agrair a la ponent de la tesi, Gerda K. Priestley, l'interès que

ha demostrat pel meu treball i la seva opinió sobre aspectes metodològics.

No puc passar per alt la col.laboració dels membres de la Unitat de Geografia de la Universitat de Girona, amb els qui comparteixo quelcom més que hores de docència, dels quals he rebut constantment entusiasme i animació i en tot moment m'han alliberat de tasques de dedicació al centre, el que ha fet més fàcil que aquesta tesi esdevingués realitat. En especial, vull agrair als meus companys, José Antonio Donaire i Lluís Mundet, amb els qui, al tenir en comú l'interès pel tema de la Geografia del Turisme, els hi dec el poder compartir les reflexions que apareixen al llarg del treball i l'inestimable ajut tècnic.

Tampoc puc obviar el meu agraïment al geògraf Federico Rodríguez, per tot el seu suport cartogràfic.

Resta per agrair a tota una llarga llista de persones de l'Administració: alcaldes, secretaris i regidors dels ajuntaments dels municipis estudiats, personal del Cadastre d'Urbana, de l'Institut d'Estadística de Catalunya, del Departament de Comerç, Consum i Turisme de la Generalitat de Catalunya... que han facilitat el subministrament de dades per a l'elaboració d'aquesta tesi, a tots ells i que no puc anomenar un a un: moltes gràcies.

I, especialment, vull agrair a la meva família, al meu marit i a les meves filles, la comprensió, la paciència i l'ànim per arribar a fi.

Finalment, val a dir, que em faig del tot responsable dels possibles errors i omissions.

**PRIMERA PART. MARC
CONCEPTUAL, HIPOTESIS,
METODOLOGIA i FONTS.**

. PRESENTACIO

Hom ha dit en la presentació del treball quines han estat les motivacions per a dur a terme aquesta tesi i els problemes territorials que ens preocupen, pel que en aquest estudi ens plantejem com a repte el saber interpretar-los.

Tenim el convenciment de què en aquesta part del treball s'aborden els aspectes més complexes de l'estudi; doncs, al problema metodològic que hi ha a l'entorn del concepte de la segona residència s'hi afegeix el de trobar amb encert una estructura adequada que ens serveixi de guia pel desenvolupament de la tesi.

Així alhora de cercar d'aprehendre la realitat del turisme residencial a les comarques gironines hem seguit una seqüència lògica, que s'ha concretat en:

- a) La revisió del concepte de la segona residència i la teoria explicativa del fenomen del turisme residencial.
- b) L'estudi dels orígens i les manifestacions d'aquest fenomen.
- c) La ressenya dels estudis que han fet geògrafs i altres estudiosos sobre el turisme residencial.

Després d'aquesta primera fase hem estat en condicions de formular les hipòtesis i objectius específics que han guiat el nostre treball. Així com una anàlisi i una descripció de la metodologia que s'ha seguit i les fonts d'informació utilitzades.

1. CONCEPTUALITZACIO DEL FENOMEN RESIDENCIAL TURISTIC

En aquest primer capítol posem sobre el paper el repetit exercici d'ordenar la multiplicitat de definicions que hi han sobre la segona residència i les interpretacions que es fan sobre el fenomen. El trobar, doncs, una definició sobre el fenomen de la segona residència, que ens serveixi de fil conductor pel desenvolupament del treball, i l'evidenciar que el turisme residencial és una modalitat de turisme que es diferencia de les altres formes pel tipus d'allotjament turístic emprat, són els objectius bàsics que es pretenen resoldre en les següents pàgines.

1.1. L'ALLOTJAMENT TURISTIC: DIFERENCIACIO TIPOLOGICA

En primer lloc, cal fer una distinció entre els diferents grans tipus d'allotjament turístic: hotel, apartament, càmping i segona residència. En si mateixos són diferents perquè es distingeixen quant a l'espai que necessiten com a suport, al paisatge turístic que generen, als serveis complementaris que requereixen i a més les derivades de les seves condicions econòmiques, com a unitats productives.

L'establiment hotelier és aquell tipus d'allotjament turístic més clar, pel que sol ser el protagonista dels estudis sobre turisme. Tot i que segons el context social i econòmic, l'hotel es presenta sovint com una forma d'allotjament ordinari, per satisfer les necessitats de la població en un sentit econòmic i social i no turístic. Però, quan l'hotel satisfà a la demanda turística s'associa al turisme itinerant o al turisme, a seques. I, finalment, quan d'aquest se'n deriven tipologies mixtes, aparthotels, per exemple, la distinció ja es fa més difícil; doncs, aquests darrers inclouen serveis propis de l'allotjament

turístic residencial.

D'altra banda, la distinció entre apartament i segona residència tampoc resulta gens fàcil. Si s'entén per apartament, independentment de la seva localització, un habitatge plurifamiliar, de reduïda superfície, que tant pot ser de propietat com de lloguer; en espais turístics molts apartaments poden ser considerats segones residències; precisament estan proliferant arreu, sobretot en aquells llocs particularment atractius i on el cost excessivament car del sòl ha conduït a l'aparició de la segona residència sota la forma d'apartament en plena propietat o en règim de lloguer. Pel contrari, aquells apartaments que són mercantilitzats, que les estades que hi fan els turistes són curtes -de quinze dies o màxim un mes- i que a més canvien d'una temporada a una altra, donaran lloc a un tipus de turista viatger o itinerant, a l'igual com el turista que fa les seves estades en un hotel, molt diferent del turista de caràcter sedentari o residencial.

La mateixa problemàtica se'ns planteja quan intentem fer la distinció amb les diferents modalitats de càmping. Quan tractem la forma més pura de càmping consistent en un abric de tela, anomenada tenda de campanya, pel seu caràcter mòbil, malgrat que, durant l'estació d'estiu, no és estrany observar en els càmpings l'estada de famílies senceres des de finals de juny fins a començament de setembre, no hi ha dubte que no pot ser considerada com a segona residència. Però, la qüestió canvia quan parlem de les caravanes, que malgrat el seu caràcter mòbil, tot sovint són immobilitzades d'alguna manera en càmpings i serveixen de segona residència o de xalet durant l'estiu, durant tot l'any i fins i tot durant uns quants anys; aquest tipus s'ha generalitzat molt darrerament a Europa occidental per l'àmplia oferta que hi ha i pel seu baix cost, és una manera de fer possible que el sortir de la ciutat, no només els períodes de vacances sinó també els caps de setmana, sigui assequible per a tothom; no podria, doncs, ésser considerat aquest tipus d'allotjament turístic com de segona residència?

En el present treball només es consideraran les modalitats de segona residència en el seu estat pur (cases o xalets isolats, en urbanitzacions o integrats en la trama urbana) i en habitatges plurifamiliars (pis i/o apartament).

1.2. LA SEGONA RESIDENCIA: UN ASSAIG DE DEFINICIO

La manca d'acord en una definició homogènia i universalment acceptada, fa necessari el desenvolupament d'aquest exercici. Doncs, les diverses definicions que es donen en els estudis sobre la segona residència, quasi només tenen en comú el fet de què fan referència a llur caràcter físic, com a habitatges, i l'ús temporal que se'n fa. I encara que no es diguin gaires coses noves al respecte, perquè s'ha escrit molt sobre el tema, el que sí s'intentarà és donar un nou ordre a la terminologia i definicions emprades en d'altres estudis.

Al nostre país, com en tants d'altres, s'utilitzen alhora diferents termes per anomenar el mateix concepte "segona residència", "residència secundària" i "xalet o torre de vacances", que són la traducció literal dels corresponents a d'altres llengües "segunda vivienda", "residencia secundaria" i "chalet de vacaciones" en castellà; "résidence secondaire", "maison de vacances" i "résidence de loisir" en francès; "second home", "recreational home" i "holiday home" en anglès.

En treballs en català s'utilitza més el terme de "segona residència" que el de "residència secundària", pel contrari en castellà és més utilitzat el terme de "residencia secundaria" que el de "segunda residencia", a l'igual que en francès el terme més emprat és el de "résidence secondaire".

En aquest treball s'utilitzarà preferentment el de "segona residència", perquè hom pensa que s'ajusta millor a la seva

funcionalitat. El terme de "residència secundària" implica una definició de desvaloració, en el sentit de residència de segon ordre o categoria; quan la majoria dels residents la valoració que en fan és al revés, perquè hi passen un temps d'esbargiment i de relaxació.

En primer lloc, cal remarcar l'existència d'una dicotomia a nivell de la terminologia, l'expressió "segona residència" cobreix dos aspectes del fenomen que és necessari de dissociar. Tant s'utilitza per designar la residència de cap de setmana -els residents hi passen els caps de setmana i les vacances igualment- com la residència de vacances -reservada a estades més llargues de tres dies- i que pot tractar-se ja, tal com diu Guibilato (1975), d'una residència "terciària", Valenzuela (1976) fa una diferenciació similar. La utilitat de la distinció dels dos tipus de residències secundàries ve donada, no tant pels efectes físics que són més o menys els mateixos; sinó pels problemes generats, en relació a la duració de l'ocupació, que apunten que el tractament que se'ls hi ha de donar i la recerca de solucions han de ser diferents.

El terme "segona residència" és un terme genèric que pren diverses formes en l'espai -xalet, apartament a la muntanya o a la vora del mar, casa de pagès, caravana...-. De la mateixa manera, els problemes de conceptualització del que s'entén per segona residència són ben coneguts en tot allò que concerneix concretament a qüestions de propietat, de permanència, d'ús, de freqüència d'ocupació... i que han estat tractats en la major part d'estudis sobre el tema en qüestió.

La definició oficial emprada a Espanya és la que ens dona l'INE, en base a la qual realitza el Cens d'Habitatges. La del 1970, que és per primera vegada que es reconeix l'existència de residències secundàries, és la més detallada. El Cens de dit any al respecte diu: "Una vivienda familiar se considera utilizada una parte del año cuando su utilización es estacional, periódica o esporádica y no constituye la residencia habitual de una o más

personas (aunque en la época censal se encuentren en ella). Puede ser una casa de campo, playa o ciudad que se emplee en vacaciones, veraneo, fines de semana, trabajos temporales o en otras ocasiones. En lo sucesivo se denominan viviendas secundarias". El Cens del 1981 és molt menys explícit perquè les defineix com a tal només en relació a l'ocupació que se'n fa respecte al temps i diu que només seran "viviendas secundarias cuando se utilicen únicamente por temporadas, en fines de semana o en determinados casos". En les dues definicions hi ha poca acotació, segons l'INE la segona residència no és només una casa de vacances o de caps de setmana sinó que té una gamma molt àmplia de funcions, perquè també inclou els habitatges utilitzats a temporades per motius laborals.

Però, segurament, el punt més delicat de la definició de la segona residència alhora de donar fiabilitat a les seves xifres és la poca diferenciació que hi ha entre aquesta i l'habitage vacant o desocupat ja que el Cens del 70 el defineix com "Vivienda familiar vacante es la que en la época censal está disponible para ser cedida en alquiler o en venta, y además no se encuentra habitada", el Cens del 81 hi afegeix més trets, però sense ser el suficientment clarificadors "Se definen como desocupadas aquellas viviendas que sin encontrarse en estado ruinoso, ni ser utilizadas como residencia principal o secundaria, se hallaban deshabitadas en el momento del censo, generalmente por alguno de los siguientes motivos: estar disponibles para alquiler o venta; estar destinadas a tener en el futuro una utilización distinta a la vivienda familiar; no tener decidido sus propietarios su posterior destino; estar abandonadas (como suele ocurrir en las zonas rurales de fuerte emigración)".

El problema es presenta en el moment d'elaboració del cens, el del 70 en el mes de desembre i el del 81 i del 91 en el mes de març, ja que és difícil discernir si es tracta d'habitatges en oferta, de segones residències no ocupades en aquell moment, d'habitatges abandonats, o bé d'habitatges retinguts vacants pels

seus propietaris, en espera del moment adient per a utilitzar-los o posar-los al mercat; pel que és usual que segones residències, que normalment es troben buides en els dies laborals dels mesos d'hivern, es classifiquin com a habitatges vacants o desocupats; el problema d'infravaloració de la segona residència és corrent, assolint en el Cens del 91 uns graus extrems.

La qüestió referent al temps d'ocupació és clara per a tothom, en el sentit de que hi ha acord que la segona residència necessàriament ha de tenir caràcter temporal. Pel contrari, hi ha una altra qüestió referent al règim de tinença, molt més polèmica, que en un principi genera divisió d'opinions.

Coppock (1977) diu que el títol de propietat és a vegades incorporat com a criteri de distinció de la segona residència, ara bé el títol de propietat comporta una certa ambigüitat, ja que moltes segones residències són utilitzades en règim de lloguer durant tot l'any.

Per altre part, Coppock ha assenyalat l'existència d'altres categories que s'allunyen més o menys de l'acceptació usual del terme. Es corrent trobar habitatges de vacances que, tot hi estant utilitzats els caps de setmana i els dies de vacances pels membres de la família propietària, són llogats durant la temporada alta per pagar les despeses corrents. Existeix també l'habitatge de vacances comprat en vistes de la jubilació del matrimoni-propietari, però llogat la major part de l'any per tal de rendabilitzar la inversió abans de la jubilació. Finalment, considera l'habitatge de vacances de caràcter comercial comprat abans de tot per motius d'inversió i en que la gestió és confiada a un agent immobiliari.

L'establiment d'una relació entre segona residència i propietat privada és propi, però, dels primers estudis realitzats i entenem que sigui així perquè era el règim de tinença més usual en aquell moment. La definició que dona Barbier de la segona residència és prou significativa: "Logement appartenant à une

persone qui possède déjà une habitation principale, qui réside le plus souvent dans une ville, ou du moins assez loin de sa maison de campagne, et qui s'y rend pour des fins de semaine ou les vacances" (Barbier, 1965, p. 90).

De manera semblant, Valenzuela també recull la idea de propietat en la seva definició, doncs, per aquest autor residència secundària és: "Un habitat recreacional, si bien matizado respecto a otras posibles formas (hoteleras, casa o apartamento en alquiler, camping, etc.) por una frecuentación regular y unas relaciones de propiedad, así como por un relativo alejamiento de la residencia principal" (Valenzuela, 1976, p. 135).

Quan es va anar fent comú el règim de lloguer i la comercialització de la segona residència, l'acceptació d'aquesta modalitat s'ha generalitzat; per Bêteille i Cribier, per exemple, el títol de propietat no és un element de distinció, però, només admeten el lloguer quan és anual (Bêteille, 1970, p. 164 i Cribier, 1973, p. 182). Dins també d'aquesta línia, la Fédération suisse du tourisme dóna una definició més àmplia: "Les résidences secondaires sont des studios, des appartements, des chalets, des bungalows, etc. utilisés pour les vacances ou le repos par les propriétaires eux-mêmes et/ou mis a la disposition de tiers. Les résidences secondaires comprennent les habitations non louées, occupées exclusivement par les propriétaires... Mais ce concept de "résidences secondaires" englobe aussi et surtout l'ensemble des résidences de vacances mises en location par les propriétaires, habitant ou non la localité" (Fédération suisse du tourisme, 1985, p. 15).

Al mateix temps, Miranda surt al pas de tota aquesta polèmica i diu al respecte "Las viviendas secundarias alquiladas por periodos de tiempo superiores al año funcionan de hecho como si fueran propias ya que están a disposición de su usuario en todo momento. El problema se plantea cuando son alquiladas durante periodos más cortos, generalmente coincidentes con las

vacaciones anuales o con periodos festivos concretos (Pascua, Navidad, etc.). Indudablemente estas viviendas no son secundarias desde el punto de vista del ocupante, que casi siempre es esporádico y distinto. Ahora bien, la vivienda considerada en sí misma es absolutamente secundaria ya que tiene una ocupación temporal y cumple una función estrictamente recreativa en periodos de ocio. Desde este punto de vista, a pesar de su carácter eminentemente comercial, hay que considerarlas residencias secundarias" (Miranda, 1985, pp. 18-19).

També es fa una distinció quant a la construcció dels habitatges i la finalitat d'ús, així David diferencia els habitatges construïts amb la intenció expressa d'utilitzar-los com a segona residència dels que, essent principals han passat a ser secundaris, després d'un arranjament de l'antic habitatge principal per a ús secundari, d'una transmissió hereditària, d'una transacció de compra-venda...; procés usual en les regions on s'ha produït un transvasament important de població de les zones rurals a les grans ciutats, seguit d'un moviment de retorn en èpoques de vacances (David, 1966, p. 502).

Moltes definicions, com per exemple la que hem donat anteriorment de Barbier, introdueixen variables, com la residència habitual en la ciutat, que deixen certa flexibilitat al concepte. Ja que és cert que la gran majoria dels qui freqüenten les residències secundàries són urbans, fins i tot metropolitans, però també les freqüenten els rurals, encara que sigui amb una representació minoritària.

Quant a la localització de la segona residència, Valenzuela diferencia les residències secundàries periurbanes i/o suburbanes, freqüentades setmanalment, i que sovint passen a ser usades com a residències principals, donant lloc als suburbis residencials, de les residències secundàries de vacances localitzades en els espais rurals i/o litorals utilitzades de forma més esporàdica (estiu, vacances curtes); a les primeres els hi dóna el nom de residències secundàries i a les segones el de

residències de vacances (Valenzuela, 1976, p. 135).

Aquells autors que estudien el fenomen de la segona residència en països en els que els habitatges de vacances mòbils assoleixen xifres importants i que són immobilitzats durant períodes de temps llargs, donen una definició més àmplia del terme, tal com fa Crofts per Escòcia: "The definition adopted in the case study reported in this chapter is: static, semi-mobile and mobile self-catering accomodation which is owned, leased or rented by a family that lives elsewhere" (Crofts, 1977, a Coppock, p. 104). Al nostre país no es consideren com a tal, segurament caldria fer un nou replantejament davant de l'increment que estan assolint, però sobretot fóra bo d'adequar-ne les estadístiques per poder fer una valoració de la seva importància.

Però, no només al nostre país es consideren solament les residències secundàries de construcció sòlida, sinó que també Robertson, en un article sobre el contexte australià de la segona residència, dóna la definició següent: "A second home... is defined as a single family dwelling of permanent construction intended primarily for leisure time use on a private personal basis; the owner(s) must have someother form of shelter which is considered their primary place of residence" (Robertson, 1977, a Coppock, p. 119). Dins de la mateixa línia, la definició que dóna Tombaugh sobre la residència de vacances encara és més taxativa: "Vacation homes are defined in this study as permanently constructed dwellings that are used primarily for recreational purposes at least part of the year and that do not serve as permanent places of residence. Mobile homes, whether temporarily or permanently placed, are not included" (Tombaugh, 1970, p. 54).

Per tot l'exposat, sembla impossible de formular una definició molt precisa de la segona residència. Arribat a aquest punt, adoptem una definició el suficientment operativa i flexible que s'ajusti lo millor possible als objectius de la recerca

d'aquest estudi. Per tant, hom considera segones residències a tots aquells habitatges, independentment del règim de tinença, construïts fixes en un medi rural, que són ocupats només durant les vacances i els caps de setmana, generalment per motius de descans i esbargiment, per persones o famílies que tenen la residència principal en un altre lloc, el més freqüent en un medi urbà.

1.3. LA SEGONA RESIDENCIA COM UN TIPUS DE TURISME

Hem definit la segona residència, malgrat la seva complexitat, com un tipus d'habitatge que és ocupat per llurs usuaris habituals només en temps de vacances, però se'ns planteja l'interrogant de si els que l'ocupen poden ser considerats o no com a turistes.

El terme turisme no és actual. A començaments del segle XIX turisme és sinònim de viatge. Simond utilitza el terme a "Voyage d'un français en Anglaterrre", del 1816 (Lozato-Giotart, 1990).

Per Pearce (1987, p. 1), en un sentit geogràfic, una distinció bàsica entre turisme i altres formes d'oci, que es poden practicar dins de la mateixa ciutat, és també el viatge. Leiper (1984) s'expressa en la mateixa línia, considerant que tot tipus d'oci implica, d'alguna manera, "fugir" temporalment de quelcom rutinari, però que el turisme és únic en aquest sentit, en tant que implica una fugida física real, materialitzada en el viatge a un altre lloc més o menys llunyà. El viatge de vacances permet a l'individu apartar-se temporalment del seu entorn quotidià i de tot el que aquest implica (Nogué, 1989, p. 38).

Entenem en aquest cas el viatge com un moviment, de caràcter voluntari i de plaer, de la gent d'un lloc a un altre de l'espai; molt diferent de les migracions temporals, que sempre són de

caràcter forçat o semiforçat (Cardelús i Pascual, 1979).

Un altre element a considerar és el temps que dura el viatge per a establir una diferència entre el fenomen de visita i el de pròpiament de turisme. El Committee Report to the Council of the League of Nations va definir, en l'any 1937, al turista com "una persona que viatja per un període de més de 24 hores a un lloc diferent del que resideix normalment". Per tant implica pernoctació i/o estada, fora de la residència habitual, en un hotel, apartament, càmping, segona residència... Pearce per definir el turisme (1987, p. 1) també parteix del mateix criteri: l'estada mínima fora del lloc de residència habitual ha de ser d'una nit, per contra desestima el criteri emprat per altres autors de distància mínima de viatge. Dit amb altres paraules, la diferència principal, segons Lozato-Giotart (1990), és que passem de "l'espai contemplat a l'espai consumit", o el que és el mateix de l'espai d'oci a l'espai turístic.

El desplaçament i l'estada són sempre fonamentals per justificar el turisme, però cal considerar també les motivacions. En principi, es considera que el turista és aquella persona que viatja per plaer; però alguns especialistes sobre el tema han cercat una definició de turisme més àmplia, incluint a més de les motivacions relacionades amb l'esbargiment aquelles altres derivades de la satisfacció d'interessos morals, intel·lectuals i de salut.

Tanmateix, es perfecciona la definició al considerar-se el fenomen del turisme com el conjunt de relacions i de fenòmens resultant del viatge i l'estada de persones en un lloc que no és la seva residència principal, però que sobretot no és el seu lloc de treball actual (Lozato-Giotart, 1990, p. 10). I que els atributs de viatge i estada del turisme dóna lloc a una demanda de diferents serveis, el que genera una sèrie d'activitats econòmiques, pel que en un sentit econòmic i comercial el turisme pot distingir-se també d'altres tipus d'activitats de lleure.

Així tot cercant una definició que reculli les consideracions anteriors, es pot entendre el turisme com el resultat del desplaçament i de la presència de més de 24 hores, en una localitat, de persones que no hi habiten permanentment, en la mesura en què aquestes persones tendeixen a satisfer en el temps lliure necessitats humanes generades per la civilització industrial (Boyer, 1988, p. 79), o millor dit per la civilització postindustrial.

Tot seguit es tracta de buscar les possibles identitats o relacions entre turista i consumidor de segona residència, o el que és el mateix cal comprovar si s'accepta la segona residència com un tipus d'allotjament turístic.

Es poden establir dos tipus de relacions diferents amb l'espai turístic, en funció de l'ús-consum que es fa d'aquest, malgrat que les motivacions puguin ser les mateixes. En primer lloc, i en un sentit més estricte, es dóna un turisme que no estableix vincles territorials permanents amb l'espai turístic al que es dirigeix; és el turisme hotelier, el turisme clàssic per excel·lència, que es concentra en els sectors més tradicionals del turisme internacional, també s'hi pot incloure el turisme de lloguer d'apartaments; Jurdao (1990) anomena al turisme hotelier "turisme itinerant", hi ha qui també l'anomena "turisme comercial". En segon lloc, trobem un turisme permanent quant a l'ús que fa del mateix espai, en aquest cas s'estableixen uns llaços d'interrelació espacial-psíquic, materialitzats en la segona residència, tal com diu Sánchez (1985) aquí amb la intenció de repetir el seu ús es dóna una certa apropiació d'aquest espai; el turisme de segona residència, que Jurdao (1990) l'anomena "turisme residencial", Valenzuela "turisme d'estada" i d'altres "turisme familiar", es concentra en els sectors de desenvolupament turístic recent.

Seguint en la mateixa línia, Sánchez (1985, p. 111) fa una distinció entre consum "sedentari" d'espai turístic i consum "nòmada". Entén per consum sedentari aquell que practica el tipus

de turisme que fixa la seva residència durant el període de consum, i per nòmada aquell que es caracteritza per un desplaçament per diferents llocs turístics durant el seu període de consum. Sánchez anomena al primer: turista-estiuellant, i al segon: turista-viatger. D'altra banda, estableix una relació entre turisme interior i turista-estiuellant, considera que aquest efectua un consum predominantment sedentari a través de la segona residència. Si bé més endavant (p. 119) també accepta al turisme exterior o al turisme estranger com a turista-estiuellant, per la intervenció que té sobre la propietat del sòl i sobre l'apropiació de segones residències; a més cal tenir en compte que en alguns sectors de la costa mediterrània, com és el cas de la Costa Brava que aquí ens ocupa, la presència d'aquest tipus de turisme i/o de turista és considerable, i en una gran proporció són jubilats europeus.

Després de les consideracions que hem fet sobre els elements bàsics de definició del concepte de turisme i de la distinció d'entre els diferents tipus de turisme, ens cal veure si el consumidor d'una segona residència es pot qualificar com a turista. Pensem que el dormitori és una peça clau de la segona residència, com és propi de tot habitatge, el que possibilita al qui en fa ús de pernoctar fora de la seva residència principal; si hi afegim que les motivacions del temps d'estada en la segona residència són les d'ocupació en activitats no remunerades, és a dir de lleure; i que per ocupar la segona residència cal efectuar un desplaçament des del lloc de residència habitual; òbviament es compleixen totes aquelles condicions exigides al turista per a poder-lo considerar com a tal. Si acceptem que els que fan ús de la segona residència són turistes, entenem doncs que la segona residència funciona com un tipus d'allotjament turístic.

Malgrat tot, altres autors, com Miranda (1985, pp. 20-21), consideren que les residències secundàries constitueixen un tipus d'allotjament turístic molt particular, per diverses raons: perquè el nivell de consum local dels seus ocupants és inferior als que

fan estada en un hotel, perquè el turisme que estatja es considera que és de tipus familiar, perquè l'ambient del nucli turístic on hi domina aquest tipus d'allotjament sol ésser més tranquil que no d'altres de caràcter hoteler i per últim per la poca mobilitat dels seus ocupants.

Valenzuela (1977, p. 261) a l'estudiar la formació d'àrees residencials d'esbargiment a partir de la postguerra en la Sierra de Madrid, considera que és un tipus de suburbanització que dona lloc a un turisme de "cercanías", pel que degut al veïnatge entre el nucli emissor i els nuclis receptors ens parla més d'un fenomen de periurbanització que de turisme (p. 367).

De fet tots els estudiosos del fenomen de la segona residència l'analitzen com una part dels efectes del turisme i no posen en dubte la caracterització d'aquesta com una forma específica d'allotjament turístic i amb finalitats recreatives.

Així doncs, després de tot l'exposat, en aquest estudi partirem també de la consideració de què les segones residències són un tipus de turisme amb unes característiques que li són pròpies i que les diferencien d'altres formes. Aquests trets particulars són els que intentarem d'analitzar al llarg del present treball.

1.4. LA SEGONA RESIDENCIA: UN ASSAIG DE CLASSIFICACIO

Aquesta és una tasca difícil, doncs es pot partir de criteris ben diferents, com poden ser: freqüentació, extensió, serveis disponibles, tipus d'iniciativa i promoció..., alguns d'aquests s'aplicaran al llarg del treball; però, ara d'entrada només s'intentarà fer un assaig de classificació partint dels criteris morfològic, és a dir, de les característiques físiques de la segona residència, de localització i de freqüentació.

En els apartats anteriors, tot el conjunt d'allotjaments

turístics fixes i no hotelers ha estat inclòs sota l'epígraf genèric de segona residència. Una primera divisió operativa, donat el caràcter ampli i heterogeni del grup, consisteix en separar la segona residència en el sentit intrínsec del terme (de caps de setmana i també de vacances), localitzada amb certa proximitat als grans centres urbans, per tant al domicili habitual, de la segona residència d'allotjament turístic (de vacances, exclusivament). La diferència principal entre una i altra està en el temps d'ocupació: una casa o un apartament freqüentat tots els caps de setmana i durant les vacances assolirà una taxa de freqüentació igual a la meitat de la residència principal (Guibilato, 1975).

La primera, funciona com una veritable segona casa (la "second home" anglesa), convertint-se tot sovint en la principal, fenomen en augment a mesura que millora l'accessibilitat i creix el grup de població de jubilats. Sol anar associada a l'habitatge unifamiliar amb jardí, a la casa entremitgera de poble i al mas rehabilitats, darrerament a la casa adossada i apareix localitzada tant a l'interior com al litoral, quan es troba a la costa no sol ser a primera línia.

La segona, (la "vacation home" anglesa) s'identifica amb els habitatges que es mouen en un mercat de lloguers i compravenda, relacionats clarament amb el turisme d'estiu, en aquest cas. Sol tractar-se d'habitatges tipus apartament, localitzats majoritàriament a la costa, poc personalitzats, a l'estil de l'arquitectura cúbica, tipus "pantalla" i estandarditzada, a més, tal com diu Valenzuela, aquests ubicats a primera línia de platja en les noves ciutats de l'oci han contribuït a formar el mite del desenvolupament espanyol dels anys seixanta (Valenzuela, 1988, p. 72); tanmateix han contribuït en formar una imatge de les localitats costaneres en la línia del pitjor estil urbanístic internacional.

D'altra banda, l'apartament és encara un element utilitzat pels mitjans de comunicació com a màxim exponent dels jocs de

fortuna. Darrerament, donades les noves tendències de la demanda, s'hi han afegit altres tipologies arquitectòniques com poden ser: cases adossades tipus "poble", xalets, blocs col·lectius, entre altres.

Si bé la diferenciació entre una veritable segona residència i un allotjament turístic comercialitzat ja és difícil, la distinció entre ambdues es complica més si es contempen les situacions intermèdies d'aquests últims temps, cada cop més complexes i prolíferes, com són, per exemple, la multipropietat o la propietat a temps parcial "time-sharing" i la nova propietat o la propietat per mig any, en una i altra no es ven una casa o un apartament, sinó un temps de vacances.

Tinguent en compte la dualitat en l'estructura territorial de les comarques de Girona (àmbit territorial del nostre estudi), fa falta fer una distinció tipològica de la segona residència en funció de la seva localització: al litoral o a l'interior, necessitat que es repeteix pràcticament a la totalitat dels territoris turístics costaners.

La zona del litoral, on els preus del sòl variaran en funció de la proximitat i les vistes al mar, es caracteritza per la tendència a seguir un creixement urbà de forma lineal, al llarg de la costa, sobre un sistema viari, tipus engrallat, que afavoreix l'ocupació del sòl en bandes (Vera, 1990). A primera línia del mar, l'edificació és en altura, les altes densitats fan que entrin en veïnatge i en competència els hotels i els apartaments de venda o lloguer, aquí la segona residència cerca la proximitat al mar i als centres de serveis d'oci i per poder fer front als alts preus del sòl adopta la forma d'habitatge plurifamiliar, amb un aspecte similar al de la ciutat. Pràcticament, en tot el nucli urbà la segona residència es desenvolupa seguint el model tipus apartament, però la concentració edificatòria disminueix des de la façana marítima cap a l'interior.

Es al voltant del nucli urbà costaner; aprofitant la proximitat de les platges, una major tranquil·litat, uns preus del sòl assequibles i unes bones comunicacions; on trobem els assentaments turístics-residencials de baixes densitats. Aquests assentaments tot sovint estan integrats en conjunts residencials, que segueixen el model de ciutat-jardí, individualitzats més pel fet de pertànyer a una mateixa promoció, que implica el compartir una infraestructura i uns serveis comuns, que no pels estils arquitectònics emprats en la construcció de les cases, que poden ser molt variats. La denominació genèrica que reben és la d'urbanització.

Tots aquells sectors en els que la muntanya avança fins al mar, fenomen molt propi de la zona d'estudi, però també de la conca mediterrània, han estat molt apreciats per la localització de les segones residències i de les urbanitzacions; les avantatges que presenten a nivell de bones panoràmiques, tranquil·litat i preu baix del sòl, al tractar-se de terres de secà i abandonades des de fa temps pels conreus, compensen els inconvenients de desplaçament, dificultat i encariment de la construcció per les pendents del terreny.

La classificació tipològica de la segona residència de la zona de l'interior és bastant diferent de la de la costa, però no és exclusiva de la zona de l'interior sinó que també cal fer-la extensiva a la majoria dels municipis de segona línia de la zona del litoral.

La diferència més important és el tipus de construcció, passem d'altas densitats i del predomini d'una estructura vertical a la costa a unes densitats baixes i una estructura horitzontal a l'interior.

Però, segurament que un altre element de distinció interessant és l'origen funcional de l'habitatge. A la costa la major part de residències secundàries són de nova construcció, malgrat que es poden trobar actuacions de rehabilitació de cases

valorades per la seva arquitectura popular (tal seria el cas d'antigues cases de pescadors) o pel seu estil arquitectònic (modernista, per exemple).

Pel contrari, a la zona de l'interior, encara que també s'hi donen segones residències noves, sobretot en les urbanitzacions, s'hi troba un nombre molt elevat d'habitatges principals que han passat a ser secundaris. L'èxode rural ha alliberat un gran nombre d'antigues cases de pagès, de les que la major part s'han convertit en la segona casa d'urbans. Aquesta transformació ha contribuït a frenar la degradació de moltes masies i cases de nucli rural, fins i tot a canviar la imatge dels pobles tradicionals, que presenten darrerament un aspecte extern més millorat i endreçat, però, de vegades, malhauradament de dubtós encert.

2. LA SEGONA RESIDENCIA: UNA RESPOSTA AL MODUS DE VIDA URBA

En aquest capítol un cop més s'esbrina sobre si la segona residència és una resposta a la vella tradició ideològica antiurbanística i de retorn al camp o bé és el resultat de la dinàmica de la vida moderna. I, donades les llargues disquisicions que s'han fet sobre aquest tema, són poques les aportacions personals que es realitzen; però, per altre part, es té cura de donar un nou ordre al plantejament d'aquest.

L'estudiar les causes i les conseqüències, d'altra banda nombroses i interdependents, del desenvolupament actual de la segona residència ha portat a molts autors a elaborar llargues llistes al respecte. No és la finalitat d'aquest treball el fer-ne una avaluació exhaustiva de totes, però sí d'aquelles que hom considera més rellevants, establint un ordre d'importància en llur anàlisi.

2.1. EL PERQUE DE LA SEGONA RESIDENCIA

Es palès que els països desenvolupats amb economia de mercat han experimentat, a partir de la dècada dels anys cinquanta i sobretot dels seixanta, una gran expansió del número de segones residències, en el marc de les activitats turístiques i recreatives i de la generalització del consum i del lleure.

Són moltes les llistes, publicades per diferents estudiosos del tema, més o menys llargues, que enumeren tots aquells factors desencadenants del fenomen turístic en general i de la segona residència, en concret. Valenzuela en un dels seus darrers treballs sobre la residència secundària considera que el creixement del nivell de vida i del temps d'oci disponible, juntament amb la ideologia antiurbana, que presenta el retorn al

camp com a prototipus de vida sana i equilibrada i com a antídote al ritme de la vida quotidiana, són els factors principals del desenvolupament recent de la segona residència (Valenzuela, 1988, p. 72).

Francisco Jurdao (1990, p. 126) tot analitzant el creixement turístic de masses a Europa i la seva repercussió a Espanya anomena els següents factors com a principals desencadenants del fenomen:

- a) Creixement econòmic dels països capitalistes després de la Segona Guerra Mundial.
- b) Revolució dels mitjans de transports de viatgers a través de cotxe i avió.
- c) Procés d'urbanització. L'aglomeració de les grans ciutats.
- d) L'alliberació del moviment de persones entre els països capitalistes.
- e) Conquesta de les vacances pagades pels obrers dels països capitalistes.
- f) Augment de la població.
- g) Relativa estabilitat política-social de les democràcies europees.
- h) Preus baixos de les zones receptores.

En últim terme, tots coincideixen en què en una conjuntura econòmica i social caracteritzada pel desenvolupament progressiu, pel creixement del nivell de vida i l'increment del temps de lleure disponible, els factors claus que han desencadenat l'expandiment del turisme i de les segones residències són: l'augment de la urbanització i en conseqüència el modus de vida urbà, el creixement del nivell de renda, la generalització de les vacances pagades i la reducció de l'horari laboral i la motorització individual, juntament amb la millora de l'accessibilitat per carretera. Tots aquests factors, relacionats amb el conjunt dels canvis socials i del desenvolupament tècnic, són els que hom considerarà en aquest treball.

El grau d'urbanització i la degradació de les condicions de vida a les ciutats és segurament un dels factors més significatius; doncs, molts autors, com Cribier (1973, p. 184), manifesten que el desenvolupament de formes poc satisfactòries d'habitatges col·lectius i les mancances quant a espais verds i a equipaments d'oci i d'esports de qualitat són les raons principals que desencadenen l'expansió de les segones residències en el medi rural. Obviament, hom considera que és la resposta a una postura personal i social favorable a una vida sana i equilibrada en contacte amb la natura i, que per tant, cerca alternatives diferenciades de llurs condicions de vida habituals, enfront de les tensions que genera la vida urbana.

Es comprensible que en certs contextes urbans, el desig d'evasió de la ciutat-formigó sigui molt fort. Ferrand-Bechmann referent a França ho resumeix així: "La France est le pays où le taux de résidences secondaires est le plus fort. Mais la structure des villes et des campagnes dans notre pays est spécifique. La région parisienne et Paris en sont la caricature. Une grande ville très dense n'ayant que peu d'espaces verts autour et surtout à l'intérieur. Des difficultés énormes de circulation, des loyers très élevés même en grande banlieue, une centralisation excessive de pratique (même à Paris) des transports en commun, tout cela fait que la possession d'une maison avec jardin dans un endroit agréable en banlieue ou dans la ville même est rare, coûteux et réservée à une élite" (Ferrand-Bechmann, 1975, p. 13).

Així és que el tamany de la ciutat i el seu pes econòmic i social; la tipologia de l'habitatge principal, sobretot l'habitatge plurifamiliar, tenen, i particularment per França, un paper determinant en l'adquisició d'una segona residència.

Reiner Jaakson, en un article sobre els motius d'adquisició d'una residència secundària, hi afegeix elements interessants. Així ens parla de la segona residència com del revers de la vida quotidiana, en aquest sentit està orientada a l'oci i no al

treball: "the principal dwelling as "work oriented" the second home as "leisure oriented" (Jaakson, 1986, p. 376).

Un altre element interessant anomenat per Jaakson és la identificació amb l'emplaçament físic de la segona residència. Així, el mar i la muntanya en el nostre àmbit espacial de treball (regió de Girona) actua com un primer nivell d'identificació, una cala o una vall, per exemple, poden servir de lloc de referència. A un segon nivell, és el poble més proper i a un tercer nivell, la mateixa regió pot servir de marc d'identificació.

En definitiva, lligat al factor de l'excessiu creixement de la urbanització, la segona residència expressa una certa dualitat: ésser un segon resident, és gairebé, sense pretendre fer un joc de paraules, tenir una doble vida.

Donada la importància del tema, hom ha considerat interessant de dedicar unes quantes pàgines, que s'exposen tot seguit després d'aquestes, a analitzar com la posició anticuitat, fortament arrelada a Catalunya, ha reforçat ideològicament la tendència a la fugida de la ciutat i el retorn a l'espai rural, sobretot costaner.

El nivell de renda és un factor molt important en la formació de la demanda de segones residències, puix que el major o menor potencial del poder adquisitiu constitueix un element limitador de la capacitat de comprar-la, fins i tot, també de llogar-la.

A la vista de la taula 1, tant a nivell de Catalunya com d'Espanya el grau de demanda de segones residències ha d'haver estat creixent, a més sembla que és entre els anys 1975-1981 quan es donen les millors expectatives, que en d'altres capítols s'intentarà comprovar. Si bé també cal tenir present que hi ha una diferència notable en els nivells de renda de Catalunya i Espanya, el que fa pensar en l'existència d'una proporció més elevada de residències secundàries dels catalans que dels espanyols.

TAULA 1. RENDA PER CAPITA (en pessetes corrents de cada any).

ANY	CATALUNYA	% Cat. (1)	ESPANYA	% Esp. (1)
1955	15.798	----	11.315	----
1960	25.775	12,6	18.057	11,9
1969	73.590	20,6	54.760	22,6
1975	187.412	25,8	146.001	27,8
1981	503.055	28,1	397.988	28,8
1987	1.024.229	17,3	824.694	17,9

 (1) Index de creixement anual.

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de Renta Nacional de España, Banco Bilbao Vizcaya.

Altres factors entrelligats que expliquen el perquè de la segona residència són la reducció de les hores de treball setmanals i la generalització de les vacances pagades. Pel que fa a la reducció de les hores de treball setmanals, tant a Catalunya com a Espanya es passa d'una jornada de quaranta-vuit hores setmanals a una altra de quaranta-quatre hores per la promulgació de la Llei 16/1976 del 8 d'Abril i a una darrera de quaranta hores per la promulgació de la Llei de reforma dels articles 34.2 i 38.1 de l'Estatut dels Treballadors 4/1983 del 29 de Juny, molt important per la funcionalització i el desenvolupament de la segona residència de cap de setmana.

Quant a la generalització de les vacances pagades, és a partir de la promulgació de la Llei del 2 de Setembre de 1941 que es disposa que a Espanya tot treballador té dret a un període de vacances pagades de vint-i-un dies naturals com a mínim, que s'estableixen amb caràcter obligatori el gener de 1944 en els sectors de la indústria i dels serveis; però, si tenim en compte que en l'any 1940 més de la meitat de la població activa espanyola -52%- estava ocupada en el sector primari, eren pocs

els que gaudien d'unes vacances. Amb els anys s'ha tendit a allargar el període de vacances i a que la majoria de la població en pogués fruit. Actualment, malgrat que la durada de les vacances oscil·la d'uns sectors als altres, per l'aprovació de la Llei 4/1983 de 29 de Juny, a la qual hem fet esment anteriorment, les vacances anuals per a tots els treballadors queden fixades per un període mínim de trenta dies, fet que ha ajudat a que les vacances passades fora del domicili habitual sigui un fenomen popular.

Atenent-nos a dades del conjunt de l'Estat espanyol, publicades per l'I.N.E., corresponents al període 1968-75¹, el nombre de famílies que surten de casa seva per fer vacances és baix, passant de ser un 12% del total, el 1968, a un 21% el 1975; a nivell de Catalunya el nombre és més alt, ja que passa d'un 18% de les llars a un 30%, al llarg del mateix període. El grau més elevat d'urbanització i de renda per càpita de Catalunya ens expliquen els nivells més alts de famílies que fan vacances i que surten de llur domicili habitual en dita comunitat autònoma.

Seguint amb dades de la mateixa font, el comportament de la demanda de lleure dels espanyols mostra una alta proporció, encara que amb tendència descendent, de les famílies que passen les vacances a casa de familiars i amics -66,7% en el 1968 i 55,6% en el 1975- per raons econòmiques i també sentimentals, de retorn temporal al lloc d'origen. Contràriament, la proporció de famílies que passen les vacances en apartaments o cases de lloguer -8,3% en el 1968 i 11,6% en el 1975-, a les segones residències pròpies -8,3% en el 1968 i 10,2% en el 1975- i als càmpings -0% en el 1968 i 2,9% en el 1975- és petita, però, amb tendència creixent.

En definitiva, a mesura que els ingressos econòmics familiars ho permeten s'abandonen els sistemes tradicionals

¹ Encuesta de equipamiento y nivel cultural de las familias, I.N.E., 1976. Malauradament no se'n ha publicat cap d'altra, el que impedeix que s'utilitzin dades més recents.

barats de passar les vacances fora de casa i s'instauren aquelles formes, molt més arrelades a altres països europeus, com són la segona residència, que unida als apartaments o cases de lloguer, ens donen una idea de la importància que comença a assolir a Espanya per aquestes dates el fenomen del segon habitatge, i els càmpings, de pes escàs, però, amb unes perspectives de creixement per al futur molt elevades, donades les característiques climàtiques d'Espanya. Obviament, davant les noves possibilitats de passar les vacances fora de casa a preus econòmics, la proporció de famílies que passen les vacances en establiments hotelers roman estabilitzada -16,7% en el 1968 i 15,9% en el 1975-².

D'altra banda, l'existència d'un parc d'automòbils -turismes com a mitjà propi de transport- nombrós és una condició imprescindible per al desenvolupament de la segona residència.

Les dades de la taula 2 mostren el creixement del parc esmentat a diferents països europeus, el qual fou especialment important al llarg dels anys seixanta i setanta, coincidents amb l'època d'expansió de les segones residències, i són precisament Espanya i Catalunya els que mantenen un ritme de creixement més dinàmic; posteriorment l'índex d'increment s'ha reduït. Després de l'últim estancament econòmic, a Espanya i a Catalunya es torna a accelerar el creixement del número d'automòbils -essent per cada 1000 habitants, l'any 1990, de 349 per Catalunya i 300 per Espanya i l'índex d'increment anual, respecte l'any 1987, de 5,3% per Catalunya i 6,9% per Espanya-; però, la lectura que n'hem de fer en el moment actual ja no és com d'un element clau encoratjador d'una nova etapa de desenvolupament de residències secundàries, sinó que cal considerar-lo simplement com un factor afavoridor.

² Les dades percentuals d'aquest paràgraf sempre s'han calculat respecte al total de famílies que surten de casa seva per passar les vacances.

TAULA 2. AUTOMOBILS PER CADA 1.000 HABITANTS.

	1960	1970	%(1)	1979	%(2)	1987	%(3)	%(4)
Alemanya (RFA)	84	220	16,1	367	7,4	456	3,0	442
Catalunya	18	109	50,5	255	14,8	301	2,2	1.572
Espanya	9	70	67,7	188	18,7	248	3,9	2.655
França	119	254	11,3	346	4,0	397	1,8	333
Itàlia	40	190	37,5	309	6,9	393	3,3	882
Regne Unit	106	211	9,9	268	3,0	314	2,1	196

(1) Index de creixement anual 1960-1970.

(2) Idem 1970-1979.

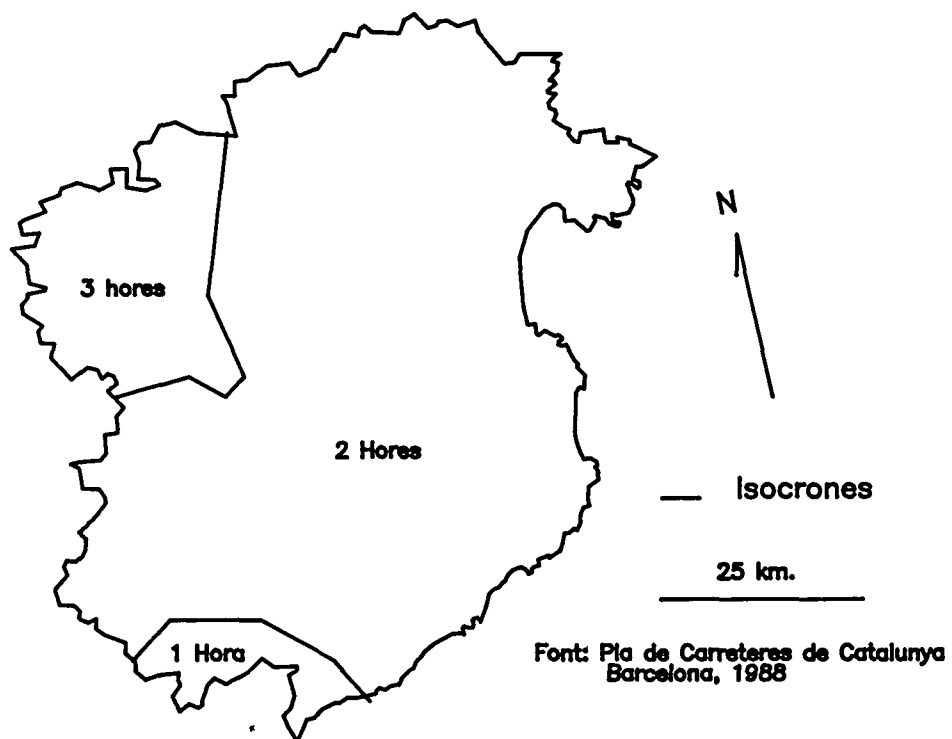
(3) Idem 1979-1987.

(4) Index de creixement acumulat 1960-1987.

Font: Elaboració pròpia a partir de dades extretes de les publicacions Statistical Yearbook, ONU; Boletín Informativo Anuario Estadístico General, Madrid, Dirección General de Tráfico, Ministerio del Interior, i Els Accidents de Trànsit a Catalunya, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Governació.

La proximitat a la capital, que actua com a centre emissor, i l'accessibilitat fàcil són d'altres factors importants potenciadors de l'existència de residències secundàries, que van lligats amb l'anterior i que no podem oblidar. Segons Ortega (1975, p. 54) la distància màxima mesurada en temps, per a la formació d'una aurèola residencial turística a l'entorn d'una aglomeració urbana, és de dos a tres hores de viatge; en les perifèries residencials espanyoles considera que els 100 km constitueixen una distància límit. En el cas de les comarques de Girona amb la millora de la xarxa de carreteres, a partir dels anys 60, comunicades amb Barcelona i la seva àrea metropolitana per autopista, l'accessibilitat és bona; el mapa 1 palesa que el seu límit septentrional a l'Alt Empordà queda localitzat a una distància mesurada en temps d'entre 1 hora i 30 minuts i 2 hores, llevat d'alguns sectors de la Garrotxa que queden situats a una distància superior a les 2 hores.

mapa 1: ISOCRONES DES DE BARCELONA (1983)

Altres factors a considerar, si bé d'un pes no tan rellevant com els anteriors, són, d'entre altres, l'oferta impressionant d'espai disponible a preus relativament poc elevats, els terrenys parcel·lats per promotors preocupats per enriquir-se ràpidament han permès a matrimonis de totes les classes adquirir aquest tipus de residència; l'èxode rural, que ha alliberat nombrosos habitatges susceptibles d'ésser convertits en segones residències; l'oferta a gran escala d'infraestructura i serveis recreatius en els nuclis turístics. I a Espanya caldria afegir-hi un altre factor, que alguns autors com Valenzuela (1976) i Miranda (1985) hi donen força importància, com és el prestigi social, l'esnobisme i el mimetisme, que s'estén en les classes mitges a través del fenomen de les urbanitzacions; en d'altres països com en el continent Nordamericà, segons Wolfe (1977, a Coppock, p. 18) pot ésser la principal raó de desenvolupament de les segones residències.

El pes que tenen cada un dels factors esmentats en la demanda de segones residències depèn, d'altra banda, de la motivació per la qual s'accedeix a la propietat d'aquestes residències. Només hi han dues opcions: per a l'ús propi o com a inversió. En la primera opció, l'ús propi pot ésser tant de caràcter immediat -vacances o caps de setmana- com a llarg temps, preveient la situació de jubilació laboral, però generant alhora tot sovint el pas de segona residència a residència principal. Altrament, l'adquisició d'habitatges com a inversió cerca la màxima rendabilitat, a partir de l'especulació de la propietat immobiliària i de l'alça dels preus de lloguer. Tant en una opció com en l'altra la major part de la demanda de segones residències ha estat motivada, sobretot en els passats decennis, pels baixos costos financers derivats de l'adquisició de l'habitatge, a més de les expectatives de pujades de preus del sector immobiliari.

Aquest clima favorable a la inversió en segones residències a l'Espanya dels anys 80, segons Oliveras (1989, pp. 350-351), "s'ha de relacionar amb els beneficis fiscals concedits a la compra d'un segon habitatge (15% i 10% de desgravació), junt a

la necessitat de donar sortida al diner amagat al fisc i a l'anunci de l'entrada en vigor de la Llei de Costes (juliol de 1988), que provoca un increment en la petició de llicències d'edificació i en la construcció d'habitatges a primera línia de mar".

Per altre part, la conjuntura econòmica des de l'any 1990 ja no és de signe alcista. Els nuclis turístics semblen afectats de nou per la temuda crisi, al detectar-se una recessió en l'adquisició de segones residències, essent visible en el mateix paisatge urbà, en el que s'hi ha incorporat un nou "decorat": habitatges començats i no acabats, rètols "en venda" romanen d'un any per l'altre i cases i apartaments resten tancats amb les persianes avall en plena temporada.

Les causes principals explicatives a aquest fre hom creu que són: l'augment desmesurat del preu del sòl des de finals dels anys 80; l'increment dels costos de producció del sector de la construcció; la saturació de l'oferta del mercat; l'aplicació de la pròpia Llei de Costes; les mesures de política monetària i l'entrada en vigor de la nova Llei de Taxes, per la qual s'obliga a declarar l'import real de la transacció de compra i venda amb un marge petit de variació respecte del preu real, tancant per tant la possibilitat que en altre temps es gaudia de donar sortida al diner "negre".

Obviament, per tot l'esmentat, la segona residència deixa de tenir atractiu com a font d'inversió i especulació i recupera així el seu caràcter original. Pel que hom preveu que la demanda estarà en funció de les necessitats reals de la població de disposar d'un segon habitatge per a l'esbargiment.

2.2. LA SEGONA RESIDENCIA ENTRE CIUTAT I CAMP

La segona residència estableix una relació entre dos punts: el d'origen i el de destí, o el que és el mateix: l'emissor i el receptor, serveix d'interrelació espacial entre dos medis -l'urbà i el rural- en un principi ben diferenciats. Els canvis es produeixen en el lloc de destí, però aquests provenen del lloc d'origen, de la ciutat. Pel que el medi urbà ha d'ésser també objecte d'estudi en la mesura que és responsable de l'existència de la segona residència.

Hi han autors que qualifiquen al fenomen de la segona residència com un nou tipus de "banlieurisation" o de suburbanització del territori, però, aquest cop, en un medi rural no contigu a la trama urbana. Així d'aquesta manera el camp esdevé un annex territorial de la ciutat, constituint veritables "camps urbans", disposat a patir múltiples formes de colonització, d'inversió de capitals urbans i susceptible de convertir-se en un espai d'oci.

Es considera a la segona residència com objecte d'alliberació de la "ciutat ofegant", com aportació econòmica important a les regions rurals poc desenvolupades, però alhora catastròfica per l'equilibri de l'entorn i com objecte de consum de luxe.

La tendència tecnològica actual de producció d'objectes de consum de luxe -segones residències- seguint patrons urbans, segons els geògrafs humanistes, condueix a la configuració de paisatges uniformes, despersonalitzats i sense caràcter. La "sheratonització" i la "hiltonització", tal com diu Sanguin (1981), és la norma arquitectònica en la formació dels nous espais urbans i d'entre aquests els turístics. La producció d'objectes falsos pel consum de masses -fenomen "Kitsch"- és un procés d'inautenticitat dels llocs i del paisatge. La relació que s'estableix entre segona residència i consumidor és per tant

artificial, el que pot desencadenar fortes tensions i la pèrdua de l'atractiu dels espais turístics pels urbans.

En la major part dels països industrialitzats s'han produït en els últims anys uns canvis en les tendències demogràfiques i urbanes seculars. Ens trobem en presència d'un fenomen que Brian Berry i d'altres autors han anomenat la contra-urbanització. A diferència de la urbanització, aquest procés implica en principi un decreixement del tamany, de la densitat i de l'heterogeneïtat al mateix temps que una desconcentració demogràfica. Malgrat tot, s'apropa a la urbanització per certes manifestacions espacials similars: saldo migratori positiu, disminució proporcional d'agricultors, transformació del mercat funcional i construccions noves.

Es important a tenir en compte que la contra-urbanització és un fenomen diferent de la peri-urbanització perquè no constitueix una extensió contigua a l'aglomeració urbana. El fenomen de la contra-urbanització s'explica també en bona part per la fixació d'una població nova, principalment urbana i jubilada, en els espais turístics, deguda a la transformació de les residències secundàries en residències permanents i per l'oferta de serveis turístics.

Aparentment la implantació de la segona residència en el camp és contradictòria perquè implica una manera d'urbanitzar-lo, quan és el resultat d'un comportament anti-ciutat, anti-norma o anti-treball, és a dir, d'un veritable procés de contra-urbanització i d'un interès creixent vers diferents formes d'oci a l'aire lliure.

La segona residència ha transportat "la ciutat" i els seus habitants al camp, amb aquesta acció ha creat assentaments específics nous al mateix temps que ha transformat, tot sovint molt profundament, els ja existents. A partir d'aquí, cal veure que aquelles noves àrees residencials turístiques localitzades en ciutats ja formades amb anterioritat (Sant Feliu de Guíxols,

en el nostre àmbit d'estudi, per exemple), hereves generalment d'una noble tradició estiuenca, generen canvis en la trama urbana i en l'economia, però, gràcies a una diversificació econòmica, les activitats turístiques no són les dominants.

D'altra banda, aquelles noves àrees residencials turístiques que apareixen a l'entorn de petites poblacions de base primària (agrícola o agrícola i pesquera) les transformen en nuclis turístics especialitzats (Roses, en el nostre àmbit d'estudi, en seria un exemple), en les "ociourbeschampiñón" tal com les anomena Valenzuela (1986). Tenen l'aparença externa de ciutats artificials, en les que hi predominen les funcions residencial i de serveis d'oci, d'altres activitats que són pròpies de la ciutat típica com són les de gestió, les de producció o les de formació pràcticament hi manquen; els assentaments residencials presenten unes tipologies ben diferents de les habituals. No arriben a tenir el rang de ciutat, però aquelles localitzades a la costa, pel seu continu creixement i oferta de serveis assoleixen una certa capitalitat, provocant una desestructuració de l'esquema tradicional de l'organització territorial.

Així la segona residència surt de la ciutat tradicional, com una manifestació de rebuig per tot el que aquesta representa i es materialitza en un medi, en un principi de característiques rurals, generalment a l'entorn de petites poblacions de fort atractiu paisatgístic. Transforma aquest medi, urbanitzant-lo i aportant-li elements que són propis de la ciutat. Es a dir, la segona residència surt de la ciutat per crear la seva pròpia ciutat, en realitat és una prolongació del fenomen urbà, un desdoblament de barris residencials separats físicament en l'espai.

Pel que hem de concloure dient que la segona residència no és ni camp ni ciutat, sinó una barreja d'ambdós medis i que existeix en la mesura que hi ha una percepció negativa del món urbà.

2.3. LA PERCEPCIO NEGATIVA DE LA CIUTAT I LA SEGONA RESIDENCIA

Malgrat el seu origen llunyà, podem considerar la segona residència com un fenomen recent, expansiu, lligat i depenent del ràpid creixement urbà, materialitzat per la influència de la ciutat i els seus problemes (Ortega Valcárcel, 1975).

D'acord amb els raonaments de l'apartat anterior, es pot afirmar que la proliferació de segones residències és indicativa d'un símptoma endèmic de malalties metropolitanes, això caldria fer repensar l'urbanisme de les ciutats i el ritme treball-oci. La segona residència de caps de setmana es converteix en una necessitat de relaxació i pel manteniment ja no només d'una bona salut física, sinó també mental; molt diferent de la segona residència de vacances, que es pot considerar un luxe i a més força costós.

Augment del creixement vegetatiu de la població, èxode rural, terciarització i concentració dels mitjans de producció a la ciutat, aquests i altres factors, que aquí no estudiarem, s'anomenen com a contribuïdors del creixement cada cop més accelerat de la ciutat, ja iniciat en l'etapa industrial, i de l'aparició de grans extensions urbanitzades, assolint inclús centenars de quilòmetres quadrats. El resultat és que totes les grans ciutats han entrat en el que es podria anomenar una fase de transformació incongruent. La transformació és incongruent perquè el ritme de creixement és molt superior a les possibilitats de previsió de l'administració local, a la seva capacitat d'assimilar els problemes, i generalment a la misèria de crèdits per acometre les reformes de gran envergadura, que són les que ajuden a crear noves estructures eficaces sense malgastar el diner en reformes eventuais.

Tots els canvis negatius que s'han produït a la ciutat

(especulació, congestió, contaminació, degradació...) exigeixen una renovació de l'ambient construït. Al llarg del segle XX, diferents experiències separades cerquen alternatives com l'augment de la creació d'espais verds i serveis d'oci, l'ordenació dels eixos de tràfic fonamentals, l'expulsió de la indústria cap a la perifèria, la localització i separació espacial de les funcions, la limitació de densitats i al tamany de les ciutats, la construcció de ciutats noves... Però en definitiva, la planificació urbana del segle XX comporta la "zonificació" i l'aïllament, les zones amb funció residencial es converteixen en "ciutats dormitoris" mancades d'elements urbans significatius (centres representatius, monumentals, comercials, d'oci i d'una certa indústria no pesada), al final aquestes "ciutats dormitoris" degeneren i es degraden física i moralment.

D'altra banda, l'intent de traslladar el camp a la ciutat, amb la creació de jardins i parcs, ha desencadenat unes relacions artificials de l'individu amb la natura no del tot satisfactòries.

El nivell de vida, reflectit en el nivell de consum, s'ha incrementat notablement, tot ha anat afectant al modus de vida, que ha anat canviant radicalment. En els últims decennis, davant de la imatge negativa de la ciutat, existeix el desig de viure en un ambient semirural, amb els avantatges d'ambdós mons, el rural i l'urbà; es registra un moviment invers a l'èxode rural, molts habitants de la ciutat es traslladen en primer lloc cada cap de setmana al camp, més tard molts d'ells hi instal·len la seva residència habitual. Es el procés anomenat desurbanització o rururbanització. Aquesta expansió de la ciutat s'ha produït gràcies al desenvolupament tecnològic del transport i a uns costos relativament barats de l'energia. La crisi i l'increment del preu dels carburants, corresponent als últims anys, pot ocasionar noves transformacions cícliques, cercant la proximitat de l'habitatge al treball i potenciant la implantació de la segona residència, com alternativa.

La idea negativa de la ciutat no és un fenomen nou, que es desencadena a partir de la industrialització, com molts pensen, sinó que va lligada amb el seu propi origen. I per això convé incloure algunes referències que avalen aquest fet:

La literatura, al llarg de la història, ens presenta tot sovint a la ciutat com un espai corrupte i generador de mals per a l'home. Ja en un llibre tan antic com la Bíblia les ciutats de Sodoma, Gomorra i Nínive, entre d'altres, són descrites com espais de destrucció i de mort; el profeta Jeremies respecte a les dues primeres ens diu: "Com a la catàstrofe de Sodoma, de Gomorra i de les ciutats veïnes, ha dit Jahvè: No hi habitarà cap home, ni s'hi estarà cap mortal" (Jeremies 49, 18). De la ciutat de Nínive ens en parla el profeta Jonàs: "La paraula de Jahvè fou adreçada a Jonàs, fill d'Amatí, dient: Aixeca't, vés a la gran ciutat de Nínive i predica-hi, ja que el clam de la seva dolenteria ha pujat davant meu" (Jonàs 1, 1-2). I Nahum ens la descriu amb la següent cruesa: "Ai de Nínive, la ciutat sanguinària, tota mentidera, plena de matança i de pillatge, de rapinya inacabable! Escolta: fuets i xerric de rodes, cavalls que galopen, carros de guerra que boten, cavallers que fan arborar el cavall. Flames d'espases, llampecs de venables, víctimes en massa, munts de morts, sense fi; ensopeguen amb cadàvers" (Nahum 3, 1-3).

En el nou Testament, quan Jesús cerca tranquil·litat per pregar surt de la ciutat, lloc d'activitats mercantils i de fresses, i es refugia al desert o a la muntanya de les oliveres, no es podria parlar ja de migracions periòdiques de descans i de recuperació física-mental?.

A partir de la Baixa Edat Mitja la ciutat es vista com a lloc de progrés i de creixement. En canvi, el Renaixement es caracteritza per la recerca de models ideals de ciutats, que serveixin d'alternativa a les ciutats heredades, així com de solució als problemes que es plantegen en el seu interior.

Encara que pugui semblar paradoxal, la Il·lustració francesa dóna impuls a les idees negatives sobre la ciutat i defensa el retorn a la natura, al camp, del que se'n fa una utòpica exaltació a través de l'escriptor i filòsof Jean-Jacques Rousseau. Els enciclopedistes s'expressen dins de la mateixa línia; la definició que es dóna sobre la ciutat en l'Encyclopédie (1751-1765) és prou explícita: "La première ville fut construite par Caïn; Nemrod, qui fut méchant et qui affecta le premier la souveraineté, fut aussi un fondateur de cités. Nous voyons naître et s'accroître la corruption et les vices avec la naissance et l'accroissement des cités. L'histoire et la philosophie sont d'accord sur leur origine" (Carreras, 1988, p. 174).

Sens dubte que fou la revolució industrial, amb el consegüent creixement urbà i les profundes transformacions que es produeixen en el paisatge urbà, la que ha generat més controvèrsia sobre la visió negativa de la ciutat. L'ambient desordenat i inhabitable de la ciutat lliberal va ser àmpliament criticat pels novel·listes anglesos, com Charles Dickens, que reflecteix en les seves obres, d'una forma bastant crua les condicions de vida infrahumanes dels barris obrers de les ciutats industrials angleses.

El pensament marxista analitza el problema de la ciutat de dues maneres diferents, tant per Karl Marx, com per Friedrich Engels, la ciutat és un lloc de degradació i fan una crítica de l'ambient de la classe obrera en el treball i en la llar; però, per altre part, veuen a la ciutat com el marc ideal perquè es desenvolupi la lluita de classes i la tan esperada revolució social. Per tant, aquí la ciutat exerceix un doble paper, alienant i alliberador (Choay, 1970).

Els socialistes reformistes utòpics, i d'entre ells Robert Owen, Charles Fourier o Etienne Cabet, per acabar amb el dualisme entre la ciutat i el camp, que havia creat la societat tradicional, proposen la construcció de ciutats ideals, de mides calculades, en les que es combinaria la indústria amb

l'agricultura i es prioritzaria la vida col·lectiva en front de la propietat privada, que seria exclosa. La síntesi de les idees expressades pels reformistes utòpics queda reflectida en l'obra d'Ebenezer Howard, creador de la ciutat-jardí, on tracta d'integrar lo millor de la vida rural i de la vida urbana, proposa una nova forma de vida que participa d'ambdós mons. Les ciutats-jardí de Letchworth (1903) i Welwyn (1919) serviren de model a Europa i als Estats Units d'Amèrica, a principis del segle XX i després de la Segona Guerra Mundial, per a les urbanitzacions de colònies de casa-jardí de les ideologies anarquista o feixista i per a la construcció d'algunes noves ciutats a Gran Bretanya.

A Catalunya hi ha una certa tradició en les idees antiurbanistes o millor dit anticciutats, que reflecteixen una experiència negativa transmesa per la industrialització i la urbanització; la pèrdua de valors com són el camp i el contacte amb la natura en una societat d'origen ruralista ens poden explicar aquest fet. Tenim mostres ben clares d'aquesta actitud, per exemple en la literatura; malgrat la càrrega subjectiva que implica l'ús de fonts d'estudi literàries, aquelles obres d'àmplia difusió i acceptació són un reflex del sentir de la societat, per tant de certa validesa per fer-ne una valoració quant al paper de la idea de ciutat en l'urbanisme i en la construcció social.

A la mateixa Catalunya trobem una llarga llista d'autors, tant en el camp de la poesia amb Jacint Verdaguer, com de la narració amb Josep Pla, com del teatre amb Angel Guimerà, entre molts d'altres també de representatius, amb obres antiurbanistes i en les que el món rural constitueix l'escenari o fins i tot el protagonista de l'acció.

S'ha analitzat la novel·la de Joan Marsé Ultimas Tardes con Teresa (1965), escrita en castellà i portada també al cinema (1984), perquè es desenvolupa a la ciutat de Barcelona, de la que se'n fa una sèrie de descripcions urbanes molt concises, en un

moment en que el desig de sortir de la ciutat i entrar en contacte amb la natura, a través de la segona residència, té un valor social, només assequible a la burgesia.

L'obra es centra en el barri del Carmel que, com tants d'altres suburbis, constitueix un sector marginat de la ciutat, ocupat per casetes d'autoconstrucció, de creixement ràpid i desordenat; però el Carmel no sempre ha estat així, abans havia estat una àrea d'estiueig dels mateixos barcelonins i encara s'hi troben alguns xalets, adaptats a d'altres funcions o als nous habitants. Hi viu una població immigrada, procedent sobretot d'Andalusia, que centra les seves tòpiques esperances en la ciutat, fugint del camp. Les decepcions urbanes dels seus habitants són una constant en la trama, al veure's amb la impossibilitat de sortir del barri i de la misèria.

La descripció que se'n fa és molt clara: "El Monte Carmelo es una colina desnuda y árida situada al noroeste de la ciudad... La colina se levanta junto al Parque Güell, cuyas verdes frondosidades y fantasías arquitectónicas de cuento de hadas mira con escepticismo por encima del hombro, y forma cadena con el Turó de la Rubira, habitado en sus laderas, y con la Montaña Pelada. Hace ya más de medio siglo que dejó de ser un islote solitario en las afueras. Antes de la guerra, este barrio y el Guinardó se componían de torres y casitas de planta baja: eran todavía lugar de retiro para algunos aventajados comerciantes de la clase media barcelonesa, falsos pavos reales de cuyo paso aún hoy se ven huellas en algún viejo chalet o ruinoso jardín... muy pronto la marea de la ciudad alcanzó también su falda Sur, rodeó lentamente sus laderas y prosiguió su marcha extendiéndose por el Norte y el Oeste, hacia el Valle de Hebrón y los Penitentes... Además de los viejos chalets y de algún otro más reciente, construido en los años cuarenta, cuando los terrenos eran baratos, se ven casitas de ladrillo rojo levantadas por emigrantes, balcones de hierro despintado, herrumbrosas y minúsculas galerías interiores presididas por un ficticio ambiente floral, donde hay mujeres regando plantas que crecen en

desfondados cajones de madera... El barrio está habitado por gentes de trato fácil, una ensalada picante de varias regiones del país, especialmente del Sur" (Marsé, 1990, pp. 24-25).

La ciutat és vista des del Carmel com envoltada de fums, de colors negres i grisos, monòtona i amb pocs elements d'identificació. Així és com la veu el protagonista de la novel·la: "(el Pijoaparte) contempla la ciudad desde el borde de la carretera como si mirara una charca enfangada... Abajo, al fondo, la ciudad se estira hacia las inmensidades cerúleas del Mediterráneo bajo brumas y rumores sordos de industrial fatiga, asoman las botellas grises de la Sagrada Familia, las torres del Hospital de San Pablo y, más lejos, las negras agujas de la Catedral, el casco antiguo: un coágulo de sombras. El puerto y el horizonte del mar cierran el borroso panorama, y las torres metálicas del transbordador, la silueta agresiva de Montjuich" (Marsé, 1990, p. 27).

La metròpoli industrial de Barcelona, amb aspecte similar a les seves veïnes del Nord, està ben lluny de donar una imatge pròpia d'una ciutat mediterrànea, carregada de llum, de flors i de colors vius.

Davant d'una ciutat tan poc atractiva, aquella gent que compta amb els mitjans necessaris comença a fugir-ne els diumenges de l'estiu cercant les platges de moda, imitant a la burgesia que ja té segona residència a la mítica S'Agaró o a Blanes, més propera a Barcelona, entre d'altres. Aquest fenomen de migració estival és una constant en el desenvolupament de l'obra:

"Tú estás bronceada de ir a la playa. Yo no he ido más que tres veces este año, realmente -repitió, encaprichado con el adverbio- es que no he podido, estoy preparándome para los exámenes... ¿Dónde vas tú, a S'Agaró?

-No. A Blanes.

-Ah.

El Pijoaparte esperaba que fuese S'Agaró. Pero en fin, Blanes no estaba mal.

-¿Hotel, realmente...?

-No.

-La torre de tus padres.

-Sí." (Marsé, 1990, p. 17)

Fins el setembre, la Barcelona de l'Eixample queda deserta, només resten als barris perifèrics de la ciutat aquells que somien l'arribada de temps millors per poder-ne també fugir.

Aquesta possiblement ha estat la trajectòria que pot haver portat a la degeneració de la idea relativament antiurbanista de la ciutat-jardí a la prostituïda i comercialitzada realitat de la segona residència; podríem pensar que és aquesta una última etapa de la utopia antiurbanista? (Carreras, 1988, p. 175).

2.4. L'EXALTACIO DEL CAMP I LA SEGONA RESIDENCIA

En realitat la segona residència respon a un moviment de retorn periòdic i/o estacional, que s'ha de situar en el revers de l'emigració del camp o èxode rural, per tant d'un rebuig inicial del camp.

El despoblament del camp és un fet inqüestionable. Tots els pobles mal comunicats, sobretot aquells de l'alta i mitja muntanya, la gent els ha abandonat. A Europa occidental, gran quantitat de cases de camp han estat alliberades en les regions que històricament mantenien una forta densitat rural i que han conegut, més recentment, una important emigració de la seva població cap els centres urbans. S'han donat moltes raons del fet, totes plausibles: l'allunyament d'aquestes cases, la falta de llum elèctrica, la falta de camins transitables, la incertesa de metges i de mestres, la falta d'incentius de la vida moderna;

en definitiva, la pèrdua progressiva del poder adquisitiu i de qualitat de vida, cosa que ha provocat il·lusions falses però molt vives.

Per altre part, la ciutat ha donat serveis, treball, possibilitats de promoció...; però també rutina, stress, competència, anonimat... El que ha desencadenat una relació tensa i la necessitat d'assolir una ruptura, i la millor forma d'aconseguir-ho és a través d'un canvi físic de lloc en temps d'oci. Aquesta necessitat s'accentua en la mesura que els urbans no s'identifiquen amb el lloc a on viuen, quan hi passen la major part del temps; pel contrari, el camp ofereix un paisatge, carregat de color i de llum, molt diferent del quotidià, amb el qui fàcilment l'urbà hi estableix uns llaços d'afectivitat i familiaritat, malgrat que hi passa, abans de la jubilació, molt menys temps; en aquest cas els sentiments estan per damunt de la raó.

A aquesta percepció negativa de la ciutat i a la visió exaltada del camp hi ha contribuït, tal com planteja Gaviria (1969), la comercialització de la "ideologia clorofil·la", a través de les promocions d'urbanitzacions a la costa i al voltant de les grans ciutats. L'objectiu de la publicitat de les noves àrees residencials és el de generar la necessitat, almenys simbòlica, d'entrar en contacte amb la naturalesa, així és com "los títulos de las urbanizaciones están orientados a connotar la Naturaleza. Prácticamente todos los sinónimos del diccionario ideológico. Casares referentes a tierra-campo, monte-naturaleza están presentes. Se vende la naturaleza. Se vende una nostalgia del paraíso perdido, mezcla de bucólico-vegetal... Tras los intentos de la ciudad Jardín i la ciudad Lineal, tras el fracaso del paternalismo rural, se ofrece el campo para los urbanos, pero con los servicios de la ciudad. Sofisma publicitario. Se vende también "otra vida", lo que hace suponer que la que llevan actualmente los futuros compradores no sea muy agradable" (Gaviria, 1969, p. 59).

Dins de la mateixa línia, Herce (1975) i Valenzuela (1976) observen que el fenomen de la segona residència és una conseqüència del clímax publicitari de consum de naturalesa. En expressió d'aquest últim autor, la "deshumanització" i "l'infern" de la ciutat obliga a llurs habitants a tornar periòdicament al "paradís" del camp; el mite de la segona residència i la sobrevaloració del camp és una resposta a l'actitud anticciutat, però també és fruit del sentiment de nostàlgia de la naturalesa (Valenzuela, 1976, p. 136). D'altra banda, és una forma de tornar a reviure l'eterna oposició camp-ciutat i del modus de vida rural-urbà, alimentada per la necessitat adulterada de mantenir contacte amb la natura autèntica i viva.

Així és com el camp en poc temps ha passat d'ésser rebutjat a ésser venerat. El camp és venerat a partir del moment en que es fa una valoració social dels espais naturals i de què s'educa el gust per lo popular i lo peculiar, per lo tradicional i lo pintoresc.

Quan parlem de valors del camp en realitat no parlem de valors com a tals, sinó de valors socials. En efecte, els elements del medi natural, del patrimoni històric-cultural o les creacions humanes populars no tenen valor turístic només que en funció de la cultura i de la percepció que en facin els seus possibles usuaris i, sobretot, de la idea que aquests tinguin de l'ús de les vacances i del temps de descans, que vindrà marcada per les modes imperants (Valenzuela, 1986).

Els paisatges com més tradicionals són, i com més es diferencien del medi urbà, més atractius ofereixen pel turisme. El ciutadà no només valora positivament el bosc, sinó també l'agricultura i la ramaderia, i en major mesura aquella agricultura i ramaderia que mantenen sistemes de funcionament arcaics, en aquest cas les economies turístiques i agràries es complementen.

Totes aquelles cases de camp que no tenien cap valor en el

moment d'ésser abandonades, darrerament, fins i tot aquelles velles i en mal estat de conservació, són ben estimades i els preus que se'n ofereixen són sovint prou elevats. Doncs, alguns compradors urbans, per realitzar el seu somni d'esdevenir propietaris d'una casa de pagès localitzada en un lloc agradable i tranquil, estan disposats a pagar preus per sobre del valor real de la propietat, des del punt de vista de llur rendabilitat com a explotació agrària.

Estem en una etapa de recuperació i exaltació del camp. El retorn a la natura es converteix en un mite essencial, és la nostàlgia dels orígens, que trobem en totes les èpoques i en totes les civilitzacions. Però també de canvi de funcionalitat. Pel que la nova utilització del territori rural implica la desaparició d'activitats tradicionals i alhora l'adquisició d'un nou paper, relacionat amb la prestació de serveis i la producció de l'espai turístic -promoció i construcció immobiliària- (Vera, 1990). En aquest moment és quan entrem en una contradicció de valoracions d'espais i funcionalitats.

La valoració que es fa del camp a Europa varia en funció de l'alçada i les característiques del relleu, la major part de les segones residències es construeixen sobre zones de muntanya. Aquest condicionant de localització ve donat, per un costat, pels valors naturals i de paisatge, i per l'altre, per la desaparició de les funcions agràries i el despoblament de les àrees de muntanya. Però, també varia en funció del país; en els països mediterranis, on s'hi ha desenvolupat un turisme internacional (majoritàriament procedent de regions més fredes), a part de la valoració dels atractius paisatgístics i de les condicions ecològiques, es dóna una valoració social de certs recursos naturals, localitzats en el litoral, com són el clima, junt al sol com a factor essencial, en combinació amb el mar i la platja, és l'atractiu de les tres S "sun, sea i sand; sol, mar i platja".

2.5. ELS EFECTES DE LA SEGONA RESIDENCIA

El procés d'expansió de la funció residencial turística, iniciat en el decenni del 60 en el cas que ens ocupa, ha estat un factor fonamental en la transformació no només de l'estructura i dinàmica productiva i social de les comunitats turístiques receptores, sinó també de l'organització territorial de la regió en què s'insereix.

La implantació de la segona residència i del turisme, en general, en una àrea concreta regida per unes estructures socials, econòmiques i culturals parcial o totalment diferents de la regió d'origen pot produir un impacte, que pot ésser valorat de forma positiva o negativa. Sovint l'impacte és tan gran, tan ràpid i tan intens que difícilment encaixa en el model d'organització territorial preexistent. Aleshores és quan podem parlar de desestructuració, de "crisi" o disfunció territorial.

En les àrees del litoral, el turisme i la segona residència han introduït noves pautes en el comportament territorial precedent, la formació de nous centres rodals interfereixen l'hegemonia de les capitals tradicionals. Aquest és el paper que representen diferents nuclis costaners de les comarques de Girona: Roses competeix amb la capitalitat de Figueres; Platja d'Aro i Sant Feliu de Guíxols, entre d'altres, amb la de La Bisbal i la de Girona fins i tot; Lloret de Mar amb la de Sta. Coloma de Farners, per exemple. Pel contrari, en les àrees de l'interior l'assimilació ha estat molt més fàcil i l'organització territorial preexistent no se'n ha ressentit; òbviament, parlem d'un model turístic molt diferent, basat en el baix volum i en la dispersió.

A una escala local, la funcionalització de la nova activitat ha generat necessàriament canvis espacials quant a diferenciació d'àrees urbanes. Per una banda, tenim la producció

dels nous espais residencials secundaris, perifèrics, però, ben localitzats i perfectament visibles; per una altra, la ciutat preexistent, que a part de la funció residencial amb altes densitats, s'hi donen aquelles altres pròpiament turístiques com són les de restauració, intercanvi, comerç, recreació, gestió i serveis col·lectius i individuals, és la ciutat "aparador" o "pantalla"; ambdues àrees formen l'espai turístic, l'espai conegut; la ciutat "pantalla" ens amaga una darrera àrea, que és la ciutat "invisible", habitada per la població local. L'assentament de la segona residència en els nuclis turístics ha desencadenat una alteració urbana i ha desestructurat l'ordre secular establert, generant sovint conflictes de convivència entre la ciutat "visible" i la "invisible".

Deixant ja els efectes produïts a nivell d'ordenació territorial, passem a veure aquells altres que tenen una incidència més directa sobre la població autòctona i el municipi, tant des d'un punt de vista social, com econòmic, i sobre el paisatge. Anys enrere, només s'enumeraven avantatges en relació a la implantació de la segona residència sobre el medi receptor; darrerament el nombre dels inconvenients enumerats sobrepassa llargament al dels avantatges. Es per això, pensant que les conseqüències tant poden ser de signe positiu com negatiu, hom ha elaborat dues llistes, a partir de les valoracions elaborades per diferents autors i, particularment, per la Federació Suïssa de Turisme (1985, pp. 20-22), que engloben els aspectes socials, econòmics i paisatgístics, que s'expressen en les pàgines següents:

AVANTATGES

Socials

- a) Fre a l'èxode rural i estabilització de la població autòctona en les àrees turístiques, el que permet mantenir en vida pobles d'estructura tradicional que havien

iniciat, ja des de fa molts anys, el camí cap a la desaparició.

- b) Establiment de llaços entre ciutadans i autòctons.
- c) Millora de la infraestructura i dels serveis en general.
- d) Una major obertura a les influències culturals exteriors.
- e) Valoració positiva del poble i del seu entorn, com tanmateix del patrimoni local.

Econòmics

- a) Més llocs de treball en la construcció, comerç, artesanía i serveis. A vegades es tracta de treballs parcials que aporten a un cert nombre de rurals ingressos complementaris.
- b) Millora de les rendes degudes a la venda de terres, a la construcció, venda i lloguer de residències secundàries.
- c) Millora de les condicions d'explotació del sector agrari. Sortida als productes agrícoles locals.
- d) Creixement de les hisendes locals. Encara que és questionable si es pot considerar com a tal, si tenim en compte que sovint el volum de despeses generades per la segona residència es col·loca pel damunt de les recaptacions.

Paisatgístics

- a) Conservació del patrimoni arquitectònic tradicional, gràcies a les rehabilitacions encertades.
- b) Manteniment d'aquell paisatge agrari que contribueix a formar una imatge turística, pel que s'assegura el conreu de terres.
- c) Convicció de la necessitat de protegir el medi natural i històric.

Els avantatges són sobretot d'ordre social i econòmic. Sens dubte que les segones residències han contribuït molt en el desenvolupament turístic de la regió de Girona i han afavorit la descentralització de la població i de l'economia catalana, pel que han exercit un paper molt important tant en el pla de l'ordenació del territori com de la política nacional.

Sobre el pla econòmic, l'interès de les segones residències és indiscutible. Sobretot en la fase de la construcció genera molts llocs de treball directes i indirectes, que contribueixen en el manteniment del nucli turístic, almenys mentre dura l'etapa de producció dels habitatges; en aquestes condicions es comprèn que la pressió exercida per part de la població autòctona a favor de la construcció d'altres segones residències es manté durant el temps que interessa assegurar l'ocupació. Obviament, la construcció de residències secundàries, orientada cap a una expansió quantitativa, entra en conflicte amb els interessos de l'economia turística, que cada cop més opta per una estabilització.

Un cop les segones residències estan ja construïdes, els efectes directes que tenen sobre la col·locació són febles. Segons les estimacions, es compta una mitjana de 4 llits per segona residència i el nombre de llocs de treball creats per 100 llits, és a dir 25 segones residències, està entre 4 i 5³. Perquè serveixi de comparació, per cada 100 llits d'hotel es calculen de 20 a 25 llocs de treball, nombre que pot créixer fins a 40 en hotels de 3 a 5 estrelles⁴. Els efectes sobre la col·locació en hoteleria són doncs de 5 a 10 vegades més gran, segons la categoria de l'hotel, que en les segones residències.

³ Valors d'estimació establerts per la Federació Suïssa de Turisme l'any 1980; el Departament de Comerç, Consum i Turisme de la Generalitat de Catalunya, alhora de fer el càlcul de les places disponibles per apartament i segona residència, també estableix un valor similar: 4,25 ocupants per habitatge.

⁴ Valors d'estimació establerts per la Societat Suïssa d'Hotelers i ratificats per l'Associació d'Hostaleria de Girona, donant entre 25 i 30 llocs de treball com a valors d'estimació vàlids per a la Costa Brava.

A més, els llocs de treball directes generats pel manteniment de les residències secundàries són de jardineria i de neteja, pagats amb salaris baixos.

INCONVENIENTS

Socials

- a) Stress físic i psíquic degut a les fortes variacions estacionals turístiques.
- b) Pèrdua de valors tradicionals, sobretot en el grup dels joves. Imitació de valors urbans materialistes.
- c) Fortes tensions socials seguides d'un creixement de conflictes d'interès, gelosies, concentracions de poder...
- d) Oposició entre població local i segons residents per una confrontació social i de condicions d'existència, font de canvis profunds en la societat local.
- e) Replegament de la població forastera sobre si mateixa i no participació de la vida local.

Econòmics

- a) Augment de les despeses per dotació d'equipament urbà a càrrec dels pressupostos dels municipis receptors, suportats en gran part per la població local ja que l'aportació dels residents temporals és sovint ridícula.
- b) Alça tant dels preus de venda dels terrenys, habitatges i locals, com també dels lloguers. Pel que la capacitat d'adquisició d'immobles de la població permanent disminueix i els alts preus són un fort estímul per a la venda del patrimoni familiar.
- c) Creixement de la diferència de rendes en el si de la població local.
- d) Debilitació de les activitats agràries, sobretot d'aquelles que són considerades per part dels segons residents com a molestes (granges d'animals pudents,

activitats del camp amb maquinària sorollosa...).

e) Competència a l'hostaleria, de la mateixa manera que els càmpings ho són també per a la segona residència.

f) Infrautilització per la baixa taxa d'ocupació i per les necessitats d'espai de la segona residència, el que desencadena una baixa constant de la rendabilitat dels nuclis turístics on aquesta es localitza.

Paisatgístics

a) Forts atemptats al paisatge per assentaments de segones residències i d'infraestructures en llocs fins al moment gairebé verges.

b) Mala integració al paisatge deguda al mal gust de certes restauracions de cases velles i a la inadaptació de les noves construccions a l'arquitectura tradicional. A més cal afegir-hi la imatge negativa que donen al paisatge les segones residències, al restar tancades una gran part de l'any.

c) Perjudicis a la base natural de la vida en el nucli receptor en augment: trànsit de vehicles; pol·lució del sòl, de l'aire i de l'aigua.

d) Abandonament de terres fèrtils per a l'agricultura, fruit de l'especulació.

e) Autodestrucció del fenomen turístic actual: els mateixos consumidors de segones residències destrueixen els atractius paisatgístics que han vingut a buscar en el medi receptor.

Des del punt de vista social, l'esperit especulatiu, que ha portat el turisme, ha trencat la cultura tradicional i ha despertat en la població autòctona un concepte del valor molt diferent d'abans del turisme. El diner és el principal objectiu. Tot es mesura en funció de la facilitat de guanyar diners amb el mínim esforç i amb l'afany de poder consumir a l'estil urbà.

Malgrat la tendència a llimar diferències quant als nivells

de renda entre la població autòctona i la població forastera, l'actitud irritable d'una població envers l'altre va en augment. Els segons residents procuren gaudir d'unes condicions de confort que sobrepassen sovint a les que disposen durant la resta de l'any, però en tot cas són molt superiors a les condicions d'existència de la majoria de la població local. A més a més aquests representen un paper de poder i de domini, freqüentment es comporten com a "conqueridors". Al principi, la població autòctona tractava al turista de forma amable, però davant l'actitud colonitzadora dels nous residents les tensions són cada cop més fortes.

Jurdao (1990, p. 470), al tractar els efectes provocats per l'acció colonitzadora dels segons residents, extreu del Diccionari de la Unesco de Ciències Socials la següent definició sobre la paraula colonització: "El término se refiere a un estado de inferioridad o de servidumbre experimentado por una comunidad, país o nación en situación de subordinación política y/o económica y/o cultural por otra comunidad o nación más desarrollada". Pel que considera que cada cop més les poblacions dels municipis turístics estan patint un estat de servitud econòmica, cultural i fins i tot, en aquells municipis en que la segona residència ha experimentat un creixement espectacular, cas de Mijas, molt aviat política local. S'ha arribat a un punt extremat en que els habitants dels nuclis turístics es sentiran forasters en el seu propi poble.

Des del punt de vista econòmic, les segones residències graven fortament els pressupostos dels nuclis turístics, quan aquests treuen pocs beneficis després de la seva construcció. Per continuar atraient als nous residents, el nucli turístic té que crear cada cop millors infraestructures i serveis per satisfer les seves necessitats.

En el cas que ens ocupa, els impostos locals de què s'alimenten les hisendes municipals, a partir de les segones residències, són els de plus-vàlua i contribució urbana,

juntament a les taxes per permisos d'obres. En alguns ajuntaments turístics l'impost de plus-vàlua s'estableix tard i quan s'han tingut aprovades les ordenances fiscals de l'impost i s'ha posat al cobrament, generalment, els índexs dels preus del sòl de les ordenances han estat per sota del preus reals del mercat. Quant a la contribució urbana es dóna un gran incompliment de les obligacions tributàries en aquells municipis que estan envaïts per urbanitzacions turístiques. Segurament que la taxa per permisos d'obres ha estat una de les entrades d'ingressos més important que han tingut els ajuntaments en el moment d'eufòria constructiva, però li manca regularitat. Existeixen altres taxes, que es cobren com a contraprestació de serveis: escombraries, antenes col·lectives municipals de T.V....., però, que òbviament, no generen cap contribució neta pel municipi.

La situació es fa insostenible quan un percentatge alt de la població residencial turística és jubilada, i a més europea; es tracta d'una població no empadronada en el municipi receptor, però que hi roman sovint més de mig any, que no s'integra en la comunitat en què viu i que llurs costos socials, sobretot sanitaris, són sufragats pels contribuents espanyols; per altre part, és una població que viu tancada, que no gasta i tampoc genera llocs de treball. No en va es diu que molts municipis de la Costa Brava, i del Mediterrani en general, s'han convertit en l'asil de gent de la tercera edat d'Europa i no reben com a compensació res a canvi.

La construcció de segones residències, localitzades sovint en les millors zones del territori, ha fet pujar exorbitantment els preus del sòl, dels habitatges, dels locals comercials i dels lloguers, sobrepasant les possibilitats financeres dels autòctons, malgrat l'augment de llurs rendes, donant origen als moviments pendulars entre els centres turístics i les localitats de l'entorn; aquest fenomen s'intensifica a mesura que no hi ha possibilitats d'oferir als autòctons sòls i habitatges a preus assequibles; un augment del nombre de pendulars genera més trànsit, pol·lució, degradació dels paisatges i una pèrdua fiscal

pels municipis turístics.

En nuclis turístics d'un cert renom el sòl pot arribar a assolir preus similars a les àrees urbanes, aleshores és quan entra en la complexitat capitalista; el valor del solar està en funció de llur localització turística residencial i no de la seva productivitat agrícola, com ha estat fins el moment del canvi. El pagès, davant del diner, se'l hi presenta el dilema d'escollir entre conservar la terra o vendre-la i malgrat el seu desconeixement de l'economia monetària, generalment la ven. El desconeixement del pagès del poder del diner a partir de determinada quantitat i del valor de les rendes de localització del sòl urbà és aprofitat per l'especulador, que realitza enormes beneficis en operacions de compra-venda. Són pocs els que han conservat les seves terres i els que han venut s'han sentit pressionats, sovint enganyats, decebuts i finalment arrepençats per haver venut. Davant de la crisi, l'antic pagès es sent desprotegit, li manca la seguretat que li donava la terra i no té els diners suficients per comprar-ne de nou; al final no li resta res.

Els efectes negatius de les segones residències sobre l'agricultura es tradueixen per un augment dels preus dels terrenys, per una pèrdua de terres fèrtils, susceptibles d'ésser treballades mecànicament; només es respecten aquelles terres marginals, que presenten grans dificultats d'explotació; i per una pressió exercida sobre aquelles tècniques agràries més avançades, alhora més rentables, valorades com a molestes.

Si la segona residència té un creixement massa ràpid, esdevé destructora de l'agricultura. Però, el turisme té necessitat de l'agricultura, sobretot d'aquella tradicional, reduïda a l'estat de folklòrica, perquè embelleix el paisatge; per altre part, l'agricultura viu millor gràcies al turisme. Obviament, existeix una espècie d'antagonisme entre turisme residencial i agricultura.

El camp sempre ha estat el sector econòmic més castigat al nostre país, en les àrees turístiques a més ha estat espoliat, Jurdao (1990, p. 193) ho resumeix amb les següents paraules: "Si el campo, en nuestro país, ha sufrido los efectos de un modelo económico que le ha vuelto la espalda durante años, en las zonas turísticas, el campo ha sido despedazado en un tiempo demasiado rápido. Y esto es algo muy a tener en cuenta para comprender la tragedia de los agricultores".

D'entre la demanda turística, l'hoteler era el capdavanter en el passat; però, des dels anys seixanta les noves àrees turístiques peninsulars tendeixen a especialitzar-se en el turisme residencial, sembla que tot és conseqüència d'una degeneració del turisme hotelier. D'altra banda, unes quantes línies abans s'ha vist com l'hotel, respecte la segona residència, genera més llocs de treball; tanmateix, cal considerar que les etapes productives de l'hotel són dues: la de construcció i la d'oferta de serveis (a més de llarga durada, aquesta darrera); per contra, la segona residència només en gaudeix d'una: la de construcció. Com a contrapartida, la competència que planteja la segona residència a l'hotel no és només de preus, sinó també de destrucció del paisatge i de l'entorn, essent la conservació d'aquest imprescindible perquè l'hotel pugui continuar atraient a la clientela. En definitiva, hom observa que la segona residència no només competeix amb l'agricultura, sinó també amb altres activitats turístiques, com l'hoteleria.

A la llarga el veïnatge entre hotel i segona residència es fa difícil. Aparentment la segona residència surt guanyadora de la batalla i tendeix a especialitzar el nucli turístic on s'assenta en la funció turística residencial. A l'igual que qualsevol altre ciutat la monofuncionalitat, en aquest cas turística, és perillosa, ja que provoca una forta dependència respecte de la valoració social que en faci el turista i la fa vulnerable davant qualsevol crisi o contratemps.

Tots aquells municipis que opten per una monofuncionalitat residencial turística, a la curta o a la llarga, acaben en un declivi econòmic. No fa falta que caigui el turisme perquè es desencadeni una crisi, només cal que s'assoleixi el sostre de llurs capacitats de turisme residencial, o que es paralizzi (com està succeint en aquests moments) la inversió en construcció, perquè el cicle econòmic caigui en la seva fase de recessió i crisi. Tot això passa si prèviament no es prenen mesures econòmiques capaces d'encarrilar el canvi ràpid en les estructures econòmiques dels municipis (Jurdao, 1990, p. 309).

En les àrees turístiques enormes quantitats de sòl són ocupades per milers de residències secundàries, que només són habitades algunes setmanes per any. En el millor dels casos, quan parlem de zones freqüentades cada cap de setmana i a l'estiu, les segones residències resten tancades una mitja de nou mesos per any. L'ocupació és molt inferior quan ens trobem amb nuclis especialitzats en vacances d'estiu, doncs aquesta sol ésser de l'ordre d'un mes o màxim d'un mes i mig a l'any, aleshores els beneficis econòmics de les localitats afectades són baixos. Aquest no és l'únic problema, edificis de segona residència tancats comporten un risc de deserció dels llocs, que pot anar en augment.

Des del punt de vista paisatgístic, la segona residència és el tipus de turisme que contribueix més a la degradació del paisatge. Entenem que el paisatge és un producte social, fruit d'una transformació col·lectiva de la natura. La majoria dels paisatges han mantingut, fins fa pocs anys, un equilibri secular entre la natura i l'ocupació humana; però en aquelles àrees fortament humanitzades, com solen ser les turístiques, l'equilibri harmònic ha estat trencat per la implantació irracional de construccions de forma massiva i, generalment, és la segona residència la protagonista d'aquest desgavell.

El turisme, sobretot el de tipus residencial, implica consum del paisatge i una característica que cal tenir en compte

és que el paisatge és un recurs fràgil, el que significa que encara que no s'exhaureixi, pot ésser destruït quant a recurs d'oci. Ocupar un espai sense consumir-lo, tinguent cura de mantenir un equilibri harmònic, es fa difícil d'aconseguir. Paradoxalment, essent com és el paisatge un valor fonamental en tota oferta turística, ens trobem amb què la segona residència és una de les responsables més importants de la seva degradació, tanmateix, a la curta o a la llarga, de si mateixa i, com a conseqüència final, de la manca de rendabilitat econòmica del nucli turístic.

Els conjunts de segones residències que s'integren de forma harmònica amb el paisatge de l'entorn són una minoria. En la majoria dels casos, es comença per escollir un emplaçament no adequat, es segueix no respectant les regles de construcció tradicionals, en el cas d'existir, i s'acaba per descuidar l'aspecte exterior dels edificis.

Obviament, les segones residències introdueixen canvis fonamentals en el funcionament i en l'organització del territori ocupat, no s'integren amb els ecosistemes i amb l'ambient cultural local i la seva presència genera ineluctablement desordres paisatgístics i perjudicis ambientals importants. El resultat final és que es creen veritables paisatges sobreimposats, físicament, socialment i culturalment.

Els geògrafs francesos, que sobre el tema hi han dedicat forces pàgines, tracten el fenomen de la segona residència, per un costat, com el desencadenant de la revalorització dels terrenys rurals, com el factor frenant dels processos d'emigració del camp i com a contribució al desenvolupament dels serveis i de l'elevació del nivell de vida de les àrees receptores. De l'altre, hi veuen, no sense por pel futur, la degradació contínua de l'agricultura i la devastació de valors tradicionals i del paisatge, en general.

Per tot el que s'ha dit, hom creu que les segones

residències contribueixen a la millora de la qualitat de vida de la població autòctona. Però també, que un excés de segones residències, un ritme de desenvolupament massa ràpid i una mala integració en el paisatge generen una gran quantitat de problemes molt seriosos.

Per tant, hem de concloure aquest capítol dient que les segones residències no són ni bones ni dolentes per si mateixes. El que pot ser útil en un moment donat, pot esdevenir perjudicial en grans quantitats. Des d'aquest punt de vista, els economistes parlen de la llei del rendiment marginal decreixent o de diseconomia. Un augment de segones residències no aporta sempre un "més". Així els inconvenients materials i immaterials per la població autòctona i el paisatge augmenten amb l'increment del número de segones residències, per acabar sobrepassant als avantatges.

3. ELS ESTUDIS SOBRE LA SEGONA RESIDENCIA

Ha semblat convenient abans d'endegar l'exposició del present treball de donar una relació d'estudis realitzats sobre el tema de la segona residència per geògrafs, principalment, i altres estudiosos. El conèixer quins aspectes són els més treballats i quins menys ens ha ajudat a acabar d'estructurar aquesta tesi.

Per raons de comparança, hom presenta de forma separada les aportacions realitzades en el marc de l'Estat espanyol i en d'altres països.

3.1. LES APORTACIONS A L'ESTAT ESPANYOL

Tot i que cal admetre el poc interès que ha despertat i encara desperta entre el col·lectiu dels estudiosos, i sobretot dels geògrafs, l'anàlisi del fenomen turístic i de la segona residència, en particular (essent Espanya, per altre part, una de les primeres potències turístiques del món), hi han varies raons que justifiquen el retard, respecte d'altres països, i l'escassetat d'estudis que hi han sobre el tema.

Malgrat que la segona residència existeix des de l'antiguitat, la tinença d'un segon habitatge per a les vacances era un privilegi de minories i només a partir de la segona guerra mundial a l'Europa occidental comença a assolir una gran magnitud. En canvi, a Espanya no es desenvolupa massivament fins a partir dels anys seixanta.

Obviament, la modernitat del fenomen de la segona residència en el territori espanyol, la manca de connexió entre la realitat turística i la universitat i els enfocos economicistes donats

sovint a la temàtica turística-residencial, oblidant el paper exercit per la segona residència en l'estructuració i desestructuració del territori, expliquen que entre el si dels geògrafs espanyols hi hagi poca tradició en treballs de recerca sobre el turisme residencial. A més encara no fa ni dos anys (maig de 1991) que el grup de treball de Geografia de l'oci, la recreació i el turisme, depenent de l'Associació de Geògrafs Espanyols (A.G.E.), va aprovar llur reglament, essent segurament una de les branques més joves de la Geografia.

Els estudis geogràfics sobre el turisme apareixen a Espanya a finals dels anys cinquanta i en els anys seixanta, tal com han posat de manifest López Palomeque (1984), Luis (1988) i Valenzuela i altres (1992). En aquesta breu sinopsi és obligat considerar com a pioners els que inclou la Geografia de Catalunya (1958-74), dirigida per Solé Sabarís, i els de Vilà Valentí (1962) i Barceló Pons (1964), referits aquests darrers a les illes Balears. Aquests estudis són de tipus general o regional i l'anàlisi que es fa sobre el turisme i les activitats que se'n deriven, des d'una òptica economicista, és d'avaluació quantitativa i de forma secundària. Alhora, però, es fan treballs en què el turisme és tema d'anàlisi monogràfic, el de Vila Fradera (1961) sobre Catalunya es pot considerar un dels capdavanters dins d'aquesta línia. També d'aquesta època són els estudis de Barbaza (1966) sobre la Costa Brava i de Rosselló (1969) sobre el litoral valencià, en els que, a diferència dels primers, es valora especialment la importància de la funció turística en cadascuna de les zones estudiades, la transformació del paisatge i l'oferta de xalets i apartaments com uns tipus d'allotjaments turístics.

Ja a finals del decenni del seixanta es produeix una diversificació dels estudis sobre turisme i sorgeixen els primers treballs dedicats a analitzar particularment les segones residències i les urbanitzacions com a conseqüència dels "mals" urbans i com a provocadores d'una modificació i alhora apropiació de l'espai rural, en aquest sentit els articles de Gaviria (1969)

i especialment La ideologia clorofila obren un nou camí. A nivell de Catalunya, Herce (1977) també planteja les contradiccions existents entre el marc ideològic generador del fenomen de les urbanitzacions de segones residències i el medi natural on es localitzen i les conseqüències que tenen sobre el medi ambient.

La relació entre la segona residència i el medi rural i de muntanya ha donat lloc a molts estudis considerats a diferents escales, entre aquests, a nivell regional hi ha el de Hernández Borje (1987) sobre Galícia, a nivell provincial hi ha el de Chuvieco i Alcolea (1983) sobre la província de Madrid i en àrees de muntanya concretes hi han els de Valenzuela (1977) sobre la sierra de Madrid-Guadarrama i Del Canto (1982) sobre la sierra de Gredos. En tots ells s'analitzen els impactes provocats per la introducció de les activitats turístiques-residencials en espais amb estructures tradicionals. Aquests aspectes també són tractats en l'estudi de López Palomeque (1982) sobre la Vall d'Aran i Catalunya, on a més s'analitza la segona residència i tot l'espai construït, com a forma d'ocupació i apropiació de l'espai muntanyenc per part de gent forana.

Un altre enfoc és aquell que considera a la segona residència com una nova ocupació del sòl auxiliar de les àrees urbanes, es tracta del turisme residencial anomenat de les franges periurbanes o de proximitat; les aportacions dins d'aquesta línia són moltes, unes es refereixen al conjunt de l'estat, com les d'Ortega Valcárcel (1975), Del Canto (1983) i Valenzuela (1988), d'altres a ciutats o àrees urbanes concretes com la regió metropolitana de Barcelona (Cuadros, Durà, Mercadé i Nunes, 1988; Pallarès, Riera... 1991), Madrid (Valenzuela, 1975 i 1976), València (Miranda, 1985) o Valladolid (González Urruela, 1985), entre d'altres. Hi ha qui valora la importància del turisme residencial de llarga distància, fonamentalment estranger, en les localitats de la costa espanyola, com és l'estudi de Jurdao (1979) sobre Mijas.

Però, tots aquests treballs tenen en comú el fet de què

s'insisteix en l'origen del fenomen de la segona residència, com també en la transformació de l'espai receptor que l'ocupació comporta. En canvi, hi ha una gran diversitat en l'escala i l'àrea geogràfica estudiada, com tanmateix en les fonts i les metodologies emprades per a l'elaboració dels treballs.

D'altra banda, s'han realitzat excel·lents treballs (tesis doctorals) sobre turisme i territori, centrats en algunes províncies o regions. Obviament, l'espai turístic residencial (segones residències, urbanitzacions...) forma part del contingut d'aquestes obres, que tenen, però, un plantejament més globalitzador de l'estudi de la dimensió geogràfica del turisme. El de Vera (1987) sobre el litoral d'Alacant, el de Marchena (1987) sobre Andalusia i el de Picornell (1989) sobre les illes Balears, en són exemple.

Amb un plantejament i contingut totalment diferent respecte a les anteriors, cal assenyalar l'obra de Luis (1988) sobre l'estudi de la Geografia de l'Oci, que en el nostre context la valorem com una eina de treball de referència de la producció bibliogràfica del tema d'estudi. I per últim ens hem de referir al text col·lectiu de Valenzuela (1992) sobre la producció geogràfica espanyola en temes de turisme i d'oci, text breu, però dens, que suposa l'últim i el més actualitzat treball sobre dit tema, per la qual cosa la seva consulta és de gran utilitat.

A nivell de Catalunya, per exemple, el turisme, i dins d'aquest la segona residència es valorada quantitativament com un tipus d'oferta d'allotjament, es considera com un apartat més d'estudis de Geografia regional o comarcal, entre els molts treballs que hi han d'aquest tipus es poden anomenar els realitzats sobre comarques turístiques, com els de Cals (1984) sobre el Baix Empordà i (1987) sobre l'Alt Empordà o el de Gibert (1990) sobre la Selva. Tanmateix, el turisme residencial és una part dins d'estudis globals sobre el turisme a la regió catalana, com és el Llibre Blanc de la Generalitat de Catalunya (1983) i el de Cals (1989), o en àrees determinades com és el de Portal

(1988) sobre la Costa Brava, el de López Palomeque (1982) sobre la Vall d'Aran, el de Priestley (1983) sobre Sitges i el d'Anton (1990) sobre la costa de Tarragona.

A Catalunya, els estudis referits exclusivament a la segona residència esdevenen minoritaris. I dintre dels pocs treballs dedicats al tema la majoria fan una anàlisi de l'evolució del parc de segones residències, partint de dades censals de l'INE; pel que fa a l'àmbit de tot Catalunya en són exemple els de Raurich i Sicart (1981), que al fer a més ús de les dades de la Encuesta de equipamientos y nivel cultural de las familias, realitzada per l'INE l'any 1976, els hi permet conèixer les característiques de la població catalana i així poden valorar les expectatives de demanda futura en funció dels factors explicatius que impulsen a l'adquisició de segones residències, i els d'Argany (1984 i 1985), essent el darrer un estudi complementari del primer, en els que fa endemés especial referència a la distribució territorial, tot distingint zones de creixement diferenciat. Quant a l'àrea metropolitana de Barcelona, també n'és exemple el treball de Cuadros, Durà, Mercadé i Nunes (1988), anomenat ja anteriorment, que a partir de l'ús de variables territorials diverses i de l'aplicació de tècniques d'anàlisi multivariant, estableixen una tipologia de municipis en relació a la segona residència i una altra en relació a l'estructura metropolitana.

A part de les dades dels Censos de la población y de las viviendas de l'INE, a Catalunya hi ha molt pocs treballs que hagin utilitzat altres fonts estadístiques, davant la mancança d'aquestes; tot i així, n'hi han com el d'Argemí, Nadal... (1982) sobre la distribució geogràfica de les urbanitzacions de segona residència en el conjunt de Catalunya, en el qual a partir d'un treball de seguiment fotogràfic determinen llur localització i, a més a més, el grau o nivell de densitat de construcció; el de l'Oliveres (1989), referit a la zona costera catalana, que fa ús de les dades extretes de les explotacions de visats d'obra residencial i certificats finals d'obra amb la finalitat

d'explicar el desenvolupament de la urbanització de la costa de Catalunya, durant el passat decenni, per la relació existent entre la construcció de nous habitatges i la dinàmica turística del litoral, malgrat que no dóna dades concretes sobre la segona residència, a partir dels resultats que obté permet fer-ne una aproximació força acurada; i el d'Anton (1991), aplicat a la Costa Daurada de Tarragona, que fa ús de la mateixa font que l'anterior.

I finalment, l'estudi de Pallarès i Riera (1991), que també ja s'ha anomenat anteriorment, sobre la demanda procedent de la regió metropolitana de Barcelona, a partir de dades extretes de l'Enquesta Metropolitana feta els anys 1985 i 1990, és un dels pocs treballs que perfila quina estructura de població caracteritza la demanda de segones residències i quin model territorial genera la localització de la segona residència.

Per tot l'apuntat, hom dedueix que en els estudis realitzats a Espanya sobre la segona residència s'ha posat molt d'èmfasi en l'oferta i l'impacte d'aquesta en el territori i en canvi no s'ha atès en la mateixa mesura a la demanda. Tanmateix, es percep, pel que fa a Catalunya, una especial atenció pel turisme residencial del litoral, donada la importància d'aquest espai en el conjunt de Catalunya, mentre que s'han desenvolupat menys els estudis sobre l'interior i la muntanya, malgrat els treballs pioners ja esmentats; d'altra banda, si el turisme residencial en la zona de l'interior i de muntanya no és tan espectacular com el de la costa, darrerament també s'està incrementant, esdevenint l'àrea amb més futur quant a nous tipus d'implantació territorial de la segona residència.

Al llarg de les pàgines següents es pretén de la manera millor possible cobrir alguns dels buits encara avui existents en el camp de la recerca de la segona residència, amb l'ànim d'ajudar a avançar en el coneixement del turisme residencial, mitjançant l'anàlisi d'aquest fenomen en la regió de Girona.

3.2. NOTES A LES APORTACIONS D'ALTRES PAISOS

La difusió en el camp de la segona residència destinada als usuaris urbans és un fenomen que s'observa en tots els països fortament urbanitzats, industrialitzats i d'un nivell de vida alt, però amb formes i amb intensitats variables. Als Estats Units d'Amèrica, al Canadà i a Austràlia, els cottages es multipliquen des dels anys seixanta en el camp, al voltant dels llacs o en les regions feréstegues. A l'Europa occidental, el fenomen és massiu només en aquells països que compten amb una llarga tradició, com són França, sobretot, Alemanya, Suïssa i Suècia, mentre que en d'altres com són el Regne Unit o Holanda, per exemple, el fet es manifesta, però en menor mesura. Tot i així la segona residència existeix, amb formes diferents, en totes les regions europees, fins i tot en l'Europa de l'est, pel que tant a Hongria, com a Escòcia; al voltant de Roma com també d'Estocolm; en les muntanyes dels Alps i dels Carpats, com tanmateix en la costa dàlmata del mar Adriàtic hi és present, el que ha donat lloc a estudis sobre la intensitat de la implantació del fenomen, les formes emprades en la construcció, els orígens i sobretot les conseqüències del fet.

França, amb una llarga tradició en la construcció de cases d'estiueig, per a les classes socials més benestants, a l'entorn de les grans ciutats, que ja es remunta al segle XVII, és, sens dubte, el país amb una major densitat de segones residències, sobrepasant ja els dos milions de segones residències en els anys vuitanta (Panné, 1985). Aquest caràcter massiu i l'àmplia difusió en el conjunt del país han estat motius de desenvolupament de nombrosos estudis sobre el tema, realitzats per geògrafs, fonamentalment, des dels anys seixanta.

Els primers treballs francesos es preocupen sobretot per la definició del concepte de segona residència, per conèixer llur importància numèrica i la localització d'aquestes en relació a les zones d'influència urbana, alhora fan una valoració de les

principals fonts d'informació i proposen mètodes d'estudi. Les àrees analitzades són preferentment les de muntanya i les del medi rural en general. Les aportacions dins d'aquesta línia són moltes, unes es refereixen a àrees concretes com la de Barbier (1965) referida a la part baixa dels Alps i d'altres a marcs més amplis com és la de Soulier (1966) sobre el conjunt de l'Estat.

La relació entre la segona residència i el medi rural i de muntanya ha donat lloc a nombrosos estudis considerats a diferents escales, com a exemples a nivell supranacional hi ha el de Kowalczyk (1990) referit a la zona muntanyenca de diferents països europeus, a nivell estatal hi ha el de Cribier (1969) sobre l'Estat francès, a nivell regional hi ha el de Granouillet (1980) sobre la regió de l'Alt Loira, el de Wackermann (1974) sobre la regió muntanyenca dels Alps renans i el de Sprincova (1977) sobre la regió muntanyenca de Moràvia; a nivell departamental hi ha el de Delannoy, Dutruilh i Lecuyer (1981) referit al departament administratiu francès de l'Oise i a nivell d'àrees naturals hi ha el de Béteille (1970) sobre la conca de Viaur.

D'altra banda, l'assentament de la segona residència a la costa no ha generat tants treballs, òbviament per llur menor importància quantitativa, com a representatius hi ha el de Clary (1987) referit als països industrialitzats i el de Di Bella (1983) sobre la província de Catània a Sicília.

Des d'una altra òptica, s'analitza el fenomen de la segona residència posant més èmfasi en la insatisfacció urbana i la necessitat de contacte amb la natura com la principal motivació per a la tinença d'un habitatge d'aquesta tipologia, dins d'aquesta línia Ferrand-Bechmann (1975) realitza un bon treball sobre la segona residència a França i Samson (1983) sobre el Canadà. Així és com es considera a la segona residència com a promotora dels espais periurbans i del fenomen de la rururbanització, depenent de les grans àrees urbanes més immediates, les aportacions en aquest sentit són ben variades pel

que fa a l'escala emprada i hi han la de Wackermann (1980) sobre els països renans, la de Boyer (1980) sobre la regió de París i la de Samson (1991) sobre la regió de Montreal, per exemple.

Darrerament, preocupen més qüestions referents als efectes produïts en les àrees de recepció per la implantació descontrolada de la segona residència. En aquesta línia, quant als canvis demogràfics i socio-econòmics de les àrees afectades, hi ha el de Bartaletti (1989) sobre els Alps, quant a l'augment dels preus del sòl i de l'habitatge hi ha el de Bevins (1985) sobre l'estat nord-americà de Vermont i el de Mollstedt (1989) sobre els països escandinaus i pel que fa a l'impacte mediambiental hi ha el de Gartner (1987) referit als Estats Units d'Amèrica, entre d'altres. Davant el risc d'augment dels efectes negatius produïts per la segona residència s'han realitzat també treballs, encarregats i/o elaborats per les administracions locals i centrals, amb l'objectiu de proposar plans estratègics d'actuació, en aquest camí hi ha per exemple el de la Federació Suïssa de Turisme (1985).

Per tot l'exposat fins aquí, queda palès que la nombrosa producció bibliogràfica sobre el tema de la segona residència en la majoria dels països està orientada, sobretot, a l'estudi de la distribució i dels impactes espacials; d'altra banda, són pocs els autors, com Lundgren (1974) al Canadà i Boyer (1980) a França (regió urbana de París), que s'interessen per explicar el procés mitjançant el qual sorgeixen àrees de segona residència, partint de models teòrics que validin llurs explicacions. En un sentit més globalitzador, Miossec (1976) dissenya un model d'espai turístic de major complexitat i universalitat.

Aquesta és una petita mostra, que no pretén ni molt menys ser exhaustiva pel que fa a autors i treballs, de les principals línies de recerca sobre la segona residència en països estrangers, i d'entre ells sobretot a França, que hom observa que concorden a grans trets amb les emprades en l'Estat espanyol, si bé amb un cert retard i amb una producció menor en aquest darrer, en canvi d'una qualitat científica similar.

4. LES HIPOTESIS DEL TREBALL I ELS OBJECTIUS

Analitzats els elements bàsics de la conceptualització de la segona residència, analitzats els factors explicatius d'aquest fenomen, les seves causes i conseqüències i valorats els estudis realitzats sobre el tema, passem a formular les hipòtesis i els objectius del nostre treball, que plantejem tenint en compte els continguts dels epígrafs anteriors.

Hom enceta aquest estudi amb el convenciment de què el fenomen de la segona residència és molt important a la nostra societat i de què la tendència, malgrat les últimes dades, és la d'incrementar-se. L'èxode setmanal i les vacances de Setmana Santa o d'estiu estan simbolitzades per l'ompliment de les carreteres, l'hotel complet i les platges saturades; però, no deixa que el somni de molts, siguin quins siguin els seus recursos, està centrat en la casa de vacances, en la segona residència. Els qui tenen menys poder adquisitiu la porten al damunt: és la tenda de campanya; d'altres l'enganxen al cotxe: és la caravana; d'altres, finalment, la busquen tots els diumenges, explorant masos, xalets, cases adossades... acostumats als anuncis. La segona residència representa per l'habitant anònim de les grans ciutats la possibilitat d'arrelar-se en un marc espacial ideal per a ell, de formar-se un lloc de repòs que li permet convertir-se en pagès o en jardiner, segons la valoració social dominant.

Els objectius d'estudi del present treball són varis i cada un d'ells va relacionat amb una hipòtesi. A continuació els enumerem i fem constar que ni uns i/o unes són més importants que els altres, sinó que formen part d'una mateixa cadena i en últim terme, d'un mateix fenomen.

El plantejament de les hipòtesis i la formulació dels objectius s'ha fet contemplant que el treball s'organitza a dues escales: a escala regional, és a dir, Regió II (regió de Girona),

i a escala local, és a dir, quatre municipis seleccionats pel seu alt grau de representativitat dins del conjunt de la Regió: Roses, Sant Feliu de Guíxols, Sant Llorenç de la Muga i la Selva de Mar. Les hipòtesis i els objectius es plantegen i formulen sobre l'anàlisi dels components d'oferta i demanda de la Regió II, sobre el balanç de funcionament de l'esquema turístic resultant i dins d'aquest balanç sobre l'eficàcia del turisme residencial a partir de l'estudi de la demanda; estudi centrat a escala local.

1- La localització de les comarques gironines dins de l'àmbit del territori català (proximitat respecte a l'àrea urbana de Barcelona i respecte a la frontera) ha desencadenat una inevitable transformació de llur espai. Amb una notable celeritat aquells municipis més ben comunicats i més coneguts, de base primària, propiciaren canvis d'usos del sòl, esdevenint espais d'oci, tot important la manera de fer de la ciutat; en d'altres paraules, han sofert una mutació funcional.

El paper de la Regió II dins del territori català, pel que fa a l'oferta turística és un dels objectius d'anàlisi d'aquest treball.

2- La funció turística residencial a les comarques gironines hi té una gran importància i que té que veure amb la proximitat a la metròpoli de Barcelona; però, el desenvolupament espacial del fenomen de la segona residència, que es produeix al marge de la crisi estructural del camp, no és uniforme, sinó que es dóna una major implantació en aquells municipis del litoral i més meridionals, per tant de major accessibilitat des de Barcelona; el grau d'implantació de la segona residència en el sector del litoral septentrional, si bé és més tardà, és tant o més intens que en el meridional, però manté una certa relació amb la proximitat dels centres emissors de l'estranger i sobretot de França. En els municipis de

l'interior hi ha una major dependència de l'àrea urbana de Barcelona, com a centre emissor, que en els del litoral, pel que hom espera una major localització de segones residències en els municipis més meridionals, per llur proximitat amb Barcelona.

El mesurar el procés d'implantació de la segona residència en el temps en la Regió II, tot diferenciant zones, el nivell d'especialització respecte a l'habitatge principal i el buscar models teòrics que ens expliquin les pautes detectades pel que fa a la distribució territorial de la segona residència són altres dels objectius d'estudi d'aquesta tesi.

3- Els fenòmens de la segona residència i de la urbanització van íntimament lligats, però, més que la ciutat és el modus de vida urbà que genera la necessitat de trencar amb el ritme de vida quotidiana i d'allunyar-se periòdicament del marc físic habitual; a més el desenvolupament urbà té una projecció que sobrepassa àmpliament els límits establerts i llur influència sobre el món rural és de tal magnitud que fins i tot hom ja parla de "camps urbans", pel que suposem que la movilitat turística residencial no és exclusiva dels urbans, sinó que la societat sencera té la necessitat de canviar de paisatge i de trencar amb la rutina diària, el que fa que es produeixin uns intercanvis d'espais turístics residencials cada cop més complexes, afectant àdhuc a les àrees tradicionalment receptores, que amb aquest procés esdevenen també en emissores; així, doncs, a part de què la ciutat emet urbans com a turistes residencials cap al camp, a una altra escala les zones de l'interior i de muntanya emeten també població com a segons residents cap a mar i al revés.

L'esbrinar l'existència d'aquesta movilitat, a escala local i a partir dels municipis seleccionats, és també un objectiu d'aquest treball.

4- Cada cop hi ha una major similitud d'imatge entre les localitats turístiques de les comarques gironines, particularment les de la costa, i la ciutat; la introducció de les tipologies arquitectòniques mancades de personalitat pròpia, les altes densitats, sobretot de tipus vertical, l'eliminació dels elements tradicionals i la disminució de l'espai verd fan que la degradació medioambiental sigui la norma del procés de producció de la segona residència, l'aspecte poc plausible de dites localitats genera un fort biaix entre allò que el turista residencial cerca i el que ofereixen les ciutats de l'oci de la costa gironina. A partir d'aquí hom dedueix que el comportament de l'oferta turística residencial de la Costa Brava ha seguit el camí cap a l'autodestrucció, el resultat d'aquestes últimes temporades semblen evidenciar una tendència vers l'estancament i àdhuc la recessió pel que, al marge d'unes condicions externes adverses (pròpies d'una crisi conjuntural), hom pot afirmar que les raons essencials del desajustament del model turístic residencial es deuen a causes internes, a una crisi estructural.

El detectar si el model turístic residencial desenvolupat fins ara a la Costa Brava, i particularment en els municipis de Roses i de Sant Feliu de Guíxols, ha fet fallida i el trobar mesures per a una millor adequació de l'oferta turística residencial a les necessitats de la demanda és un altre dels objectius plantejats en aquest treball.

5- Davant d'aquesta congestió i recessió dels municipis de primera línia de costa de les comarques gironines i amb l'objectiu de cercar espais menys alterats, s'ha entrat en una fase de canvi d'escenari, a manera de "taca d'oli" en els municipis de segona línia de costa i en aquells altres de l'interior de la mateixa Regió, que compten amb uns atractius paisatgístics i amb una colonització exercida ja des de fa temps pel retorn al lloc d'origen familiar en el

temps de vacances dels antics emigrants, s'hi produeix un fort increment de la funció turística residencial.

El conèixer la dinàmica d'implantació espacial de la segona residència en els municipis de segona línia de costa, cas de la Selva de Mar, i en els municipis de l'interior, cas de Sant Llorenç de la Muga, i el model que s'aplica en la creació de les noves àrees de recepció és un dels objectius proposats en el present estudi.

6- Es parteix del supòsit de què el perfil dels consumidors d'espai turístic residencial de les comarques gironines correspon al de famílies, compostes de matrimonis amb fills, de mitjana edat i amb certa tendència a l'envelliment, de classe mitja i amb un nivell cultural força alt. Hom espera a més que els qui ocupin segones residències de la costa gironina meridional i de l'interior siguin majoritàriament catalans i de Barcelona, sobretot, i els qui ocupin segones residències de la costa septentrional siguin estrangers i de França, en major mesura; ambdós grups coincidiran amb les raons principals per les quals tenen una segona residència, doncs llur procedència urbana els porta a cercar la tranquil·litat i un lloc pel repòs; però, hom espera un comportament diferenciat pel que fa a la recurrència, al nivell d'integració, a la valoració de l'oferta i al nivell de coneixement de la localitat.

El conèixer les característiques i el comportament de l'usuari de la segona residència és fonamental per poder adequar l'oferta a les necessitats d'aquest i poder garantir un desenvolupament futur equilibrat, és per això que un dels objectius bàsics d'aquesta tesi és arribar a conèixer tots aquests elements que caracteritzen la demanda turística residencial a les comarques de Girona, partint d'una anàlisi local, i trobar camins per a aminorar problemes derivats de la infrutilització, de la valoració

negativa i de la manca de coneixement de l'oferta, entre d'altres.

7- Es sol establir una correlació entre segona residència i propietat d'aquesta i tot i que hi ha hagut un gran interès en popularitzar la tinença d'una segona residència, el règim de tinença d'aquesta es troba fortament condicionada per la categoria socio-econòmica de la família. Pel que hom espera unes característiques i un comportament de l'usuari clarament diferenciats en relació al règim de tinença de la segona residència.

Per aquesta raó, l'estructura del règim de tinença de la segona residència, en cada un dels municipis seleccionats, serà objecte d'estudi de la tercera part d'aquesta tesi.

8- Un altre element diferenciador del comportament, sobretot, de l'usuari de la segona residència és la localització d'aquesta respecte al nucli principal. La discriminació espacial de la segona residència a través de la urbanització turística o de petites promocions condueix a la no integració, a la no participació en la vida social de la localitat, a consumir menys i en definitiva al desarrelament de l'usuari, molt diferent de quan la segona residència es localitza dins del teixit urbà del nucli tradicional.

L'anàlisi a escala local del nivell d'integració de l'usuari de la segona residència constitueix un altre dels objectius d'estudi d'aquesta tesi.

La necessitat de limitar l'extensió del present treball ens obliga a acabar aquest apartat amb les hipòtesis de treball i els objectius d'estudi establerts fins aquí, tot i així hom és conscient de què hi han altres punts, que integren l'anàlisi geogràfica de l'espai turístic i del fenomen de la segona residència, que es deixen latents per a possibles treballs futurs

com són l'oferta complementària, llindar d'ocupació del sòl per a usos turístics residencials, entre d'altres.

5. METODOLOGIA I ESTRUCTURA DEL TREBALL

Per fer front als objectius d'aquesta tesi hem establert un Pla de Treball que comprèn diverses fases de recerca, organitzades en funció del desplegament dels objectius, de l'ús de diverses fonts d'informació, del ritme de tractament i interpretació de les dades recollides i, finalment, del ritme de la materialització del treball.

Hem de destacar, en el conjunt de procediments, la consulta de bibliografia específica, amb la contrastació dels plantejaments teòrics; la recollida de dades estadístiques publicades i no publicades en organismes com són l'INE, el Cadastre d'Urbana, el Departament de Comerç, Consum i Turisme de la Generalitat de Catalunya, els Ajuntaments de les comarques de Girona, el Col·legi d'Arquitectes de Girona i l'Institut Cartogràfic de Catalunya, entre els més importants, i el seu tractament posterior; i, finalment, la realització d'una enquesta específica sobre turisme residencial per a cobrir les necessitats de coneixement marcades en els objectius de la tesi, en relació a les característiques dels usuaris de la segona residència (demanda residencial) i, també, per a la contrastació d'altres dades obtingudes a partir d'altres fonts.

En el moment de dissenyar la metodologia apuntada i de dur a terme el treball ens hem trobat amb alguns elements restrictius, concretament amb tres problemes de naturalesa diferent, però alhora complementaris, que hem tingut que resoldre:

a) En primer lloc, malgrat els estudis realitzats, no s'han trobat treballs que es plantegin l'estudi d'interrelació entre oferta i demanda turística residencial a escala local, sobretot pel que fa al marc espanyol, que ens poguessin servir de guia. Puix que la majoria d'estudis sobre turisme residencial es caracteritzen per l'interès en descriure i analitzar les transformacions derivades de la implantació de la segona residència. Pel contrari, són pocs els treballs que estableixen una relació entre oferta i demanda i que en una tercera fase, precedida de la descripció i de l'anàlisi, proposen mesures alternatives, quan detecten disfuncions estructurals.

b) En segon lloc, la inexistència de dades actualitzades sobre la demanda turística residencial. Aquesta mancança, generalitzable pel conjunt de les comarques gironines, esdevé un dels inconvenients més importants per a una bona adequació de l'oferta i, tanmateix, per a una encertada gestió i administració dels recursos turístics. Per salvar aquest problema s'ha realitzat l'enquesta, esmentada abans, per a cada un dels municipis escollits, malgrat l'esforç i el cost que això suposa; però, d'altra banda plenament compensat pels resultats obtinguts.

c) I en tercer lloc, malgrat que l'àmbit territorial d'estudi d'aquesta tesi és la Regió II (comarques gironines), per tant d'escala regional, per poder emprendre els objectius de la tesi plantejats, pel que fa a les característiques de la demanda residencial, i com a conseqüència del problema exposat anteriorment, ens hem vist amb la necessitat de canviar d'escala, passant així d'una escala regional a una altra de local. El canvi d'escala considerem que és un fet molt important des d'una perspectiva metodològica, doncs, davant de la impossibilitat de poder estudiar tots els municipis de la regió de Girona, un a un, ens hem vist obligats a fer una selecció d'aquells més representatius.

Els criteris que s'han seguit per a seleccionar els municipis com a unitats espacials operatives per a l'anàlisi de la demanda turística residencial, han estat varis: per una banda, s'ha procurat que cada municipi representés una àrea geogràfica diferent, és a dir, costa meridional, costa septentrional, segona línia de costa i interior; per una altra, s'ha tingut cura de què fossin municipis representatius de models turístics residencials distints, és a dir, turisme de masses i turisme de minories; i, finalment, també s'ha tingut cura de què uns municipis fossin representatius del turisme residencial pioner i de qualitat i de què altres fossin municipis amb una implantació turística recent, d'ençà dels anys seixanta.

El canvi d'escala i el canvi de metodologia de treball ens ha portat en primer lloc a cercar fonts d'informació diferents; la diversitat d'aquestes ha estat un component estructurador de la tesi.

L'estructura del treball segueix un esquema i un model clàssic. L'esquema de la tesi és fruit dels objectius formulats i en funció de l'organització del treball, de la lògica de la recerca i de la presentació dels resultats, aquesta consta de tres parts. La primera és aquesta que ens ocupa, que porta per títol "Marc conceptual, hipòtesis, metodologia i fonts", en la qual un cop més s'intenta donar una definició del que s'entén per Segona Residència i es fa una classificació tipològica d'aquesta; també s'aborda les diferents propostes teòriques relacionades amb el tema de les causes generadores del fenomen i dels efectes produïts.

En la segona part, titulada "Turisme residencial i territori", primer pel que fa a l'àmbit territorial català i després al gironí es quantifica per comarques i municipis la importància del fet i s'acaba realitzant una caracterització i diferenciació per zones, aspectes que hom considera fonamentals en un treball de Geografia; el text s'acompanya, sempre que és

possible d'una sèrie de mapes i taules estadístiques, donant una idea més exacta de les àrees de major concentració de segones residències en l'àmbit estudiat; però, quan les taules estadístiques, il·lustratives del fenomen, resulten ser massa llargues, per no distorsionar la lectura del text s'adjunten en l'annex; i pel que fa als mapes, referents a la regió de Girona i d'escala municipal, per a una millor identificació dels municipis, s'acompanyen en l'annex d'un mapa codi d'identificació d'aquests. La representació dels mapes s'ha pogut realitzar amb ordinador, fent ús del programa "Atlas Graphic", al poder accedir a la base municipal de la Regió II i a la comarcal de Catalunya digitalitzada, propietat de la Unitat de Geografia de la Universitat de Girona.

La tercera part, corresponent a l'anàlisi a escala local (l'estudi dels quatre municipis de les comarques gironines que s'han seleccionat pel seu alt grau de significació i representativitat), és la més important del treball i també la més original. Intenta fer una diagnosi del turisme residencial per a cada un dels municipis, sustentant-se en l'anàlisi comparativa de l'oferta espacial i la demanda, a partir d'aquí es detecta si hi ha un desajustament entre aquests dos pols o en d'altres paraules, entre allò que el turista residencial vol i allò que la localitat li proporciona, i per tant una disfunció del model turístic residencial desenvolupat fins ara; com a alternativa a aquest desajustament es cerquen mesures de rehabilitació. Quant a l'oferta turística residencial, per raons de necessitat d'acotar l'extensió del treball, només s'ha analitzat l'equipament residencial i les referències a l'equipament complementari són exclusivament de valoració qualitativa i d'ús.

I pel que fa a l'anàlisi de la demanda residencial turística s'ha establert el criteri del tipus d'allotjament com a factor de discriminació essencial de les diverses formes de turisme. A partir d'aquí només s'han estudiat les característiques i el comportament d'aquells visitants que s'allotgen en habitatges on

s'individualitzen tots els equipaments propis d'un habitatge principal: pernoctació i cuina; dins aquest conjunt, s'ha diferenciat la residència en propietat i la residència en lloguer i quant a aquesta darrera, s'ha distingit entre la demanda recurrent, amb un comportament molt proper a la segona residència i la demanda ocasional, que dóna lloc a un equipament residencial turístic-comercial.

La metodologia emprada en aquesta tercera part, quant a la demanda, es basa, d'una banda, en l'anàlisi de les freqüències de totes les variables que compon l'enquesta i, de l'altra, en una anàlisi bivariada en què es relacionen variables que fan referència al règim de tinença de la segona residència, a la procedència espacial dels segons residents en alguns casos i en d'altres a la localització de la segona residència respecte al nucli tradicional amb la resta de les variables de l'enquesta. Com en la segona part, el text d'aquesta tercera també s'acompanya de gràfics, mapes i taules estadístiques que ajuden a contextualitzar el fenomen. Els gràfics s'han representat amb el suport de la cartografia automàtica, mitjançant el programa "Harvard Graphics", el que ha fet possible assolir una bona qualitat de representació.

El treball es clou amb les conclusions, seguides en les darreres pàgines per la bibliografia. La bibliografia només inclou aquelles obres que han estat consultades per la qui escriu, òbviament amb graus de profunditat molt diferents, i en tot moment s'ha evitat introduir repertoris bibliogràfics de fàcil accés, sense ésser consultats; per a una millor consulta, ha estat ordenada en tres apartats: el primer engloba obres de tipus general, el segon obres relacionades amb el tema de l'oci i el turisme i en el tercer es detallen aquelles altres en què el tema de la segona residència i el turisme residencial és el principal.

6. FONTS D'INFORMACIO PER A L'ESTUDI

Tal com s'ha indicat a l'epígraf anterior, sobre metodologia, per desplegar les tasques del nostre treball a fi d'assolir els objectius s'ha recorregut a la consulta de diverses fonts d'informació, des de materials i fons bibliogràfics, fins a fons documentals d'arxius.

La naturalesa diversa dels fets estudiats explica la diversitat de les fonts emprades, diversitat accentuada per l'estructura del treball a escala regional i a escala local. En els temes en què s'ha disposat de fonts d'informació considerades com a vàlides, en la mesura de lo possible s'ha fet un tractament d'aquestes i en aquells altres en què la informació ha mancat s'ha aconseguit a partir d'una enquesta directa. A continuació, es detallen les fonts d'informació emprades per a cadascuna de les parts del treball:

Per a la primera part i pels capítols referents al marc conceptual, òbviament la informació de base s'ha extret dels diferents llibres i articles de dissertació existents sobre el tema, àdhuc d'obres literàries en les que la segona residència i el paisatge turístic constitueixen l'escenari del relat.

Per a la segona part del treball la font d'informació essencial ha estat el Censo de la Vivienda, també s'han emprat dades publicades per l'Institut d'Estadística de Catalunya, a través de l'Anuari Estadístic de Catalunya, i per la Federació Catalana de Golf.

El primer problema que se'ns planteja per al desenvolupament dels capítols de la segona part, que estudien el turisme residencial a escala regional, és el trobar fonts de documentació estadística de bona qualitat, que ens permetin quantificar la importància del turisme residencial a Catalunya i a les comarques gironines. Donada la relativa modernitat del fenomen de la segona

residència i el ritme accelerat en què s'ha produït, hi ha un cert desinterès per part dels organismes oficials pel tema, permetent una tolerància en l'ocultació pel que fa als usos reals de l'habitatge, àdhuc s'ha permès la construcció i venda d'habitatges de protecció oficial que s'utilitzen com a segones residències. Per tot això, es fa difícil tenir un coneixement d'una certa exactitud del nombre de segones residències, puix que les publicades són generalment inferiors a la realitat.

De fet el fenomen de la segona residència en els anys cinquanta era amb prou feines remarcant, insignificant sobre el pla estadístic, però, ha esdevingut d'ençà dels anys seixanta el principal pilar dins de l'allotjament turístic, sobretot en el marc territorial de les comarques gironines. Tot i així, avui en dia encara les dades publicades estan basades en gran part sobre estimacions de manera que aquestes no tenen més que un valor aproximatiu. Pel que a nivell de tot l'Estat espanyol, el coneixement estadístic que es té sobre el fenomen de la segona residència és molt precari. Els resultats referents al nombre d'apartaments i de places són merament estimatius, ja que no hi ha cap interès per part dels agents de la propietat immobiliària i dels propietaris en fer-ne una declaració pública, essent palès el frau fiscal. Obviament, el sector econòmic del turisme residencial és un dels més compromesos del nostre país i és per això que la mateixa administració és reticent en donar-ne la llum pública i, ara per ara, no ha establert cap control exhaustiu, malgrat que, en aquests moments, s'estan realitzant grans esforços per regular la situació, almenys pel que fa a Catalunya.

Les primeres dificultats de la recerca sobre la segona residència a Espanya ens vénen donades per la seva pròpia definició oficial. Tal com ja s'ha apuntat en l'apartat corresponent, la definició que dóna el Censo de la Vivienda sobre el concepte de segona residència és poc precisa, perquè inclou no solament als habitatges relacionats amb el temps de lleure, sinó també aquells altres utilitzats a temporades per motius laborals; a més perquè en el moment en que es realitza el Cens,

en els mesos d'hivern, no es pot establir una diferenciació clara entre segona residència i habitatge vacant o desocupat i finalment, per la manca de disponibilitat de dades actualitzades durant els períodes intercensals; podríem considerar que deu anys és un temps massa llarg, sobretot en aquells moments d'eufòria constructiva.

No en va, hi ha qui, davant la manca d'estadístiques fiables sobre la segona residència, anomena al turisme residencial: el "turisme del silenci" (Jurdao, 1990, pàg. 18).

El problema més greu a l'hora d'elaborar els diferents censos d'habitatges és que no sempre s'han establert els mateixos criteris de classificació dels habitatges familiars, puix que el Cens de 1970 registra valors per sota de la realitat, en canvi en el Cens de 1981, succeeix al revés, donat que en aquest darrer es suprimeix de la classificació la categoria "otras", i així totes les que no són principals ni desocupades, s'engloben en el grup de les secundàries; d'altra banda, en el Cens de 1991 succeeix quelcom més estrany i del tot inadmissible i és que el parc de segones residències en alguns municipis turístics, sobretot de la costa, entre el 1981 i 1991, segons dades censals, ha disminuït, donat que es torna a recuperar en la classificació la categoria "otro tipo" i a més n'apareix una altra de nova anomenada "no consta", que acullen una bona part de les segones residències, essent tan exagerada la pèrdua¹ que ha obligat a rectificar dades tot consultant dins de l'administració local a persones coneixedores de la dinàmica constructiva turística residencial de llurs municipis.

Si d'altra banda, intentàvem contrarrestar el marge d'error de les dades del Cens tot cercant d'altres fonts d'informació, els resultats no eren més satisfactoris. Per exemple, a Catalunya existeix una font d'informació estadística indirecta publicada

¹ A tall d'exemple, al municipi de l'Escala desapareixen el 98,8% de les segones residències censades l'any 1981, quan és palès que la construcció d'aquestes s'ha multiplicat visiblement.

per la Direcció General d'Arquitectura i Habitatge, depenent del Departament de Política Territorial i Obres Públiques de la Generalitat de Catalunya, que dóna anualment una relació del nombre d'habitatges iniciats i acabats en els municipis i comarques de Catalunya i que ens podia proporcionar una idea força aproximada de l'excedent d'habitatges en relació a la població local, que serveix per cobrir la demanda dels segons residents, però tanmateix és una informació estimativa, que ens dóna a conèixer la intensitat del fenomen només pels anys vuitanta i que ens obliga a recórrer igualment al Cens si volem fer una comparació en el temps.

Pel que per complir amb els objectius establerts per a la segona part d'aquest treball, pel que fa a la dinàmica d'ocupació territorial de la segona residència, tant a escala municipal com comarcal, a nivell de les comarques gironines i de Catalunya, respectivament, i quant a la importància de la segona residència respecte a l'habitatge principal per a cada un dels municipis de les comarques de la Regió II, hom ha emprat el Censo de la Vivienda pels anys 1960, 1970, 1981 i 1991 com a font d'informació estadística bàsica, malgrat el valor relatiu de les dades del Cens, perquè hom creu que si aquestes es comparen entre si mateixes ens serveixen per marcar unes tendències d'ocupació de les segones residències en el territori, que es poden considerar com a vàlides, i ens indiquen el ritme seguit en la construcció d'aquestes, que tanmateix esdevé correcte.

Tanmateix, per conèixer l'oferta d'altres tipus d'allotjament turístic i de serveis turístics en general a nivell de les comarques de Catalunya i així deduir el paper que representen les de Girona dins de l'àmbit territorial català, hom ha emprat fonts d'informació estadístiques que publica periòdicament l'Institut d'Estadística de Catalunya de la Generalitat de Catalunya, com també diferents entitats privades.

A la tercera part del treball hi ha un canvi d'escala i el primer problema que se'ns ha plantejat és el trobar fonts

d'informació que s'ajustin al nivell d'anàlisi local. Referent a l'oferta residencial, ens hem basat sobretot en dos fonts estadístiques bàsiques que es complementen.

La font essencial pels municipis de Sant Feliu de Guíxols i la Selva de Mar ha estat el darrer Censo de la Vivienda, elaborat el 1991. Les dades han estat extretes dels Cuadernos de Tabulación i en el seu defecte dels Cuadernos del Agente Censal, que recullen per a cada habitatge la relació entre aquest i l'ús que l'usuari en fa. S'ha considerat com a equipament turístic residencial en els Quaderns de Tabulació tots els habitatges que constaven com a Residencia Secundaria i una estimació dels habitatges declarats dins de la categoria de No Consta i quan s'ha partit dels Quaderns de l'Agent Censal tots els habitatges classificats com a Viviendas de Temporada.

Pel municipi de Roses, la font principal emprada han estat dues llistes de l'Ajuntament, ordenades per carrers, l'una referent al parc total d'habitatges i l'altra a la població permanent, a partir d'aquí s'ha deduït la importància, respecte als habitatges principals, i la localització de la segona residència; més tard el treball de camp ha demostrat que la fiabilitat d'aquesta darrera font és major que la primera. I per últim, pel municipi de Sant Llorenç de la Muga la font més important utilitzada ha estat la subministrada oralment per l'alcalde i el secretari de l'Ajuntament, informant de l'ús per a cada un dels habitatges. Obviament, aquesta última ha resultat ser la més exacta, sense desestimar la de la Selva de Mar, que al ser omplert el Quadern de l'Agent Censal pel mateix secretari de l'Ajuntament, la informació ha estat tanmateix del tot exacte.

La segona font emprada ha estat el Cadastre d'Urbana, del qual només s'ha recollit la informació que fa referència als anys de construcció i de rehabilitació dels habitatges, desestimant la que fa esment al domicili del propietari, doncs s'ha comprovat

que la major part de les vegades, sobretot quan el propietari és estranger, no hi consta el domicili habitual sinó el de la segona residència. A partir d'un tractament informàtic ens ha permès conèixer, amb una notable fidelitat, l'evolució de la construcció per a cada un dels municipis estudiats al llarg del segle. D'aquesta manera, ha estat possible realitzar una anàlisi sobre les grans línies de creixement espacial i en relació a la segona residència per a cada una de les localitats.

A més d'aquestes dues fonts principals consultades (Cens d'Habitatges i Cadastre d'Urbana), s'han emprat d'altres fonts com són els plans generals d'ordenació urbana pels municipis de Roses i Sant Feliu de Guíxols i memòries de projectes d'urbanitzacions, pel que fa al municipi de Roses.

Per a la demanda residencial, també de la tercera part, a partir de les dades extretes del Cens d'Habitatges, pel que fa als municipis de Sant Feliu de Guíxols i de la Selva de Mar, de les llistes de l'ajuntament de Roses, pel que fa a dit municipi, i de la informació directa, pel que fa al municipi de Sant Llorenç de la Muga, s'ha realitzat una mostra estratificada del conjunt de l'oferta residencial turística, amb un grau de representativitat elevat (la mostra suposa el 5% a Roses, el 9,2% a Sant Feliu de Guíxols, el 42,7% a la Selva de Mar i el 35% a Sant Llorenç de la Muga de les unitats estadístiques totals). El criteri d'estratificació ha estat la localització geogràfica, de manera que la mostra ha respectat la proporció d'habitatges turístics residencials per a cadascuna de les seccions o illes (en les localitats més petites) en què es divideixen els municipis.

La preparació de la mostra ens ha permès la realització de l'Enquesta directa sobre el Turisme Residencial per a cada municipi, portades a cap al llarg dels mesos d'estiu (juliol i agost) de l'any 1992. Els qüestionaris, que es reproduïxen en l'annex del treball, pretenen conèixer les dades bàsiques del turisme residencial en cada localitat estudiada, entorn a cinc

grans àrees d'interès: les característiques dels usuaris, els trets de la segona residència, la freqüentació d'aquesta, la relació dels usuaris amb la localitat i la valoració que fan d'aquesta.

Les enquestes han estat impreses en cinc idiomes (català, castellà, alemany, anglès i francès) pel que fa als municipis de Roses i Sant Feliu de Guíxols i només en català pels municipis de la Selva de Mar i Sant Llorenç de la Muga, estan formades per 23 preguntes, amb un temps mig d'execució per enquesta de 25 a 30 minuts. El nombre total d'enquestes realitzades han estat de 692 per Roses, de 472 per Sant Feliu de Guíxols, de 61 per la Selva de Mar i de 40 per Sant Llorenç de la Muga.

Amb les dades de l'enquesta s'ha pogut elaborar una àmplia base de dades, que amb un tractament informàtic a través del programa DBASE III PLUS ens ha permès conèixer les característiques dels usuaris de la segona residència per a cada un dels municipis estudiats.

Les diverses fonts esmentades s'han complementat amb un rigorós treball de camp, illa per illa, que ha permès la corroboració de la informació i la complementarietat de la dada numèrica i en últim terme l'apreciació personal, de molta vàlua en un treball d'aquesta tipologia.

**SEGONA PART. TURISME
RESIDENCIAL i TERRITORI (L'anàlisi
a escala regional).**

. PRESENTACIO

En aquesta segona part que anem a encetar, hom pretén estudiar la interrelació entre turisme i territori, entre les activitats turístiques, sobretot residencials, i l'espai català, i particularment l'àmbit espacial de les comarques gironines.

Es parteix del territori com d'un espai on es localitzen els recursos geoturístics que l'home ha utilitzat històricament, l'aprofitament dels quals ha esdevingut especialment intens d'ençà dels anys seixanta i es fonamenta en la valoració social de determinats elements geofísics i geoculturals, coincidents amb la generalització d'un modus de vida i d'un comportament consumista, paral·lel al desenvolupament del turisme de masses, que apareix a Catalunya amb l'arribada del flux turístic europeu.

Pel que estudiar la teoria explicativa del fenomen del turisme residencial i la dinàmica d'implantació territorial de les segones residències a Catalunya i a les comarques gironines són els objectius principals d'anàlisi d'aquesta segona part del treball.

1. CATALUNYA, PRIMER REFERENT TERRITORIAL

A continuació, quant a l'àmbit del territori català, es presenta llur configuració com a regió econòmica i especialment com a regió turística, tinguent en compte diferents factors explicatius. Tanmateix, s'estudia la distribució espacial de l'oferta d'allotjament i de serveis turístics. I finalment, s'analitza l'evolució de la dinàmica d'implantació espacial de l'oferta turística residencial com un element estructurador del territori, pel que fa a llur urbanització.

1.1. TERRITORI I TURISME A CATALUNYA

Pel que fa referència al turisme a Catalunya, només es parla de l'oferta, el component demanda no s'incorpora doncs no existeixen dades fiables i accessibles; d'altra banda, el que pretenem saber és el paper que representen les comarques gironines i, especialment, la Costa Brava en el territori català, pel que partir només de l'anàlisi de l'oferta hom creu que resulta suficientment satisfactori.

Si en poques paraules hem de definir el territori català, direm que el tret que millor el caracteritza és llur diversitat; fins i tot hom pot parlar de l'existència de dues Catalunyes ben diferenciades, separades per l'eix del Llobregat. Una és la Catalunya humida, que a grans trets coincideix amb la Catalunya vella, i resta al nord i a llevant d'aquest eix. L'altre és la Catalunya seca, la Catalunya nova, que s'estén cap a migjorn i cap a ponent. Però, alhora ens apareixen dues Catalunyes, una a l'interior, és la Catalunya occidental, i l'altra a la costa, és la Catalunya oriental, que amb l'esdeveniment dels temps moderns s'han diferenciat cada cop més. I Barcelona, com a cap central, ha estat la unió de totes aquestes Catalunyes, que des de sempre s'han complementat.

La incidència dels principals trets naturals (relleu i clima) en la configuració de l'estructura i del model territorial de Catalunya ha anat perdent importància al llarg del temps davant d'altres factors de tipus econòmic, com per exemple el desenvolupament industrial i més recentment el del terciari. Malgrat tot, per la seva influència històrica i actual en la localització d'algunes activitats econòmiques (agricultura, pesca, mineria, turisme...), en el disseny de les infraestructures de comunicació (camins, carreteres, autopistes, ferrocarrils, ports), en la localització de les infraestructures energètiques (centrals hidroelèctriques especialment) i per la inèrcia que aquests factors tenen han ajudat a configurar alguns elements

distintius de l'actual estructura.

Pau Vila (1937) en les primeres ratlles del seu llibre La fesomia geogràfica de Catalunya escriu: "Catalunya és un país de muntanyes; les planes hi són escasses, i encara solen ésser trencades per turons i tossals. El muntanyam apareix com una graonada immensa. S'inicia arran de mar amb alçàries de 500 a 700 metres, i culmina al Pirineu amb cims que oscil·len entre els 3.000 i els 3.400 metres d'alçària". Aquesta característica de relleu accidentat ha condicionat de manera molt important el desenvolupament històric de l'estructura i del model territorial de Catalunya. Al mateix temps, a mesura que s'han pogut aplicar noves tecnologies als treballs d'obres públiques, l'efecte barrera en què actua el relleu ha anat perdent pes com a característica determinant d'alguns elements essencials per a la localització de la major part de les activitats econòmiques i dels grans assentaments de població.

Catalunya té una xarxa hidrogràfica àmplia, però els cabals de llurs rius estan mal repartits; doncs, els majors cabals estan a la muntanya i els majors consums en el pla i en el litoral. Tot i així, la distribució de les aigües superficials no ha condicionat de forma important l'estructura territorial de Catalunya pel que fa als assentaments de població i localització de les activitats econòmiques. A més el desequilibri hídric queda compensat per la presència d'aqüífers localitzats, en la seva major part, en les comarques litorals i en la zona pirinenca. Pel que el principal problema que presenta Catalunya no és de desequilibri hídric territorial, d'insuficiència, sinó d'una deficient explotació, registrant-se en molts dels recursos hídrics del litoral greus processos de salinització i contaminació, deguts a una superexplotació del recurs i a una deficient gestió i regulació del seu aprofitament, agreujats en el període estival i en els nuclis de la costa a l'augmentar el consum d'aigua.

La localització de Catalunya en la zona temperada de

l'hemisferi Nord del planeta i en latituds mitjanes fa que els diferents elements climàtics (temperatures, precipitacions, vents, etc...) no registrin valors extrems i que el territori català gaudeixi de benignitat climàtica. Si bé les precipitacions és un dels factors que ha tingut una influència històrica, abans de la implantació de la infraestructura del regadiu, sobre l'agricultura i els tipus de conreu fins al punt de què, tal com ja hem dit abans, fem la distinció entre la Catalunya humida i la Catalunya seca; actualment el clima i concretament les precipitacions tenen una incidència indirecta i feble sobre els diferents elements de l'estructura territorial de Catalunya. En tot cas es pot considerar que la benignitat climàtica, més que una influència positiva, té un paper permissiu perquè altres factors puguin tenir o exercir una incidència més gran.

Així, és normal que el clima temperat i l'ambient assolellat de l'estiu en la zona del litoral, juntament a l'existència d'altres factors (platges, infraestructura, preus barats, etc...) hagin tingut un pes important en el desenvolupament del turisme de masses i llurs serveis; de la mateixa manera que les precipitacions de neu i l'existència d'una sèrie d'instal·lacions l'han tingut en el desenvolupament del turisme d'hivern d'alguns llocs del Pirineu i Pre-pirineu.

Si bé Catalunya ha estat un país relativament pobre en recursos naturals, els recursos econòmics hi són amplis i diversificats, car en major o en menor amplitud, es donen totes aquelles activitats mitjançant les quals l'home aprofita els recursos naturals i crea riquesa.

El model territorial català, fins fa relativament poc temps, s'explicava per diferències en les dotacions de recursos, la part més important del creixement econòmic es fonamentava en les activitats econòmiques de caràcter primari, àdhuc la localització de la indústria estava supeditada a la disponibilitat dels recursos naturals, així és com les primeres activitats industrials, com la tèxtil, es van establir al llarg de les ribes

dels rius (sobretot del Llobregat i del Ter) per a aprofitar l'energia hidràulica.

En canvi, a partir del segle XX i especialment de la segona meitat d'aquest, el desenvolupament econòmic difícilment s'explica per diferències en les dotacions de recursos, sinó que pel contrari és el propi desenvolupament el que explica l'acumulació de capital. En els anys cinquanta es donen importants moviments de població, de caràcter immigratori, a l'èxode rural provinent de l'interior de Catalunya s'hi afegirà la immigració procedent del Llevant espanyol i d'Andalusia, sobretot; aquests durant la dècada següent, la dels seixanta, seran una de les característiques bàsiques del desenvolupament i una de les causes i efectes de modificació profunda, per la seva intensitat, de l'estructura territorial de Catalunya, juntament a l'entrada cada cop més elevada del turisme i la conseqüent urbanització i densificació del litoral.

Així doncs, el model territorial català, organitzat per la xarxa urbana tradicional, és a dir, el de las ciutats-capital d'un sistema amb una influència territorial directa sobre la comarca respectiva, alimentat per una economia agrària i de mercat, ha estat superat, al llarg del segle XX, pel fet metropolità i la seva jerarquització trasmudada. El model territorial metropolità, caracteritzat per un procés de concentració tant de la indústria i dels serveis, com també de la població, i per l'establiment de xarxes de comunicacions excessivament centralitzades, està basculant també, en aquests darrers anys, amb força, damunt la franja litoral.

La construcció de la xarxa d'autopistes, aquí cal destacar l'autopista del litoral (A-7) que enllaça amb la xarxa d'autopistes europees, i la progressiva presència de deseconomies d'aglomeració explicarien, juntament amb la nova especialització industrial d'algunes comarques, l'aparició de nous nuclis industrials a Catalunya fora de les àrees tradicionals. Aquest procés de descentralització, al llarg dels principals eixos en

expansió, ve reforçat pel desenvolupament del sistema de recreació, representat pel turisme i per la segona residència, organitzada a partir de les vies de comunicació que neixen en el sistema metropolità.

En aquest procés el turisme i, en general, la demanda de recreació han esdevingut progressivament en uns potents factors d'alimentació de l'economia catalana i de canvi no només en l'economia, sinó també en la societat, cultura i territori.

El fet de què Catalunya hagi entrat en una etapa de difusió de la funcionalitat productiva, en què es passa de l'acció centrípeta a l'acció centrífuga, i després de trenta anys d'inversions fortíssimes i sostingudes en infraestructures per al turisme, ens ha permès constatar la transformació d'un fenomen en un primer moment casolà en un altre de xifres multimilionàries, fins al punt de què la Catalunya litoral s'ha convertit en una de les primeres regions turístiques europees.

La importància de Catalunya com a regió turística dins de l'àmbit europeu es fonamenta en la quantitat de places ofertades i en el volum del flux de visitants estrangers anuals, doncs per l'any 1990 la capacitat d'allotjament estimada és aproximadament d'uns tres milions de places i el nombre de visitants és de 15,3 milions.

La configuració de Catalunya com a regió turística de masses es fonamenta en la valoració social de determinats recursos turístics dominants, dintre els quals cal destacar, en expressió de López Palomeque, el binomi sol-platja; la proximitat i continuïtat física respecte als països europeus desenvolupats, doncs la posició geogràfica de Catalunya és avantatjosa respecte a d'altres destinacions turístiques més allunyades; el valor de la pesseta, que ha incidit en conjunt durant els darrers decennis a favor del turisme espanyol i català; la política de promoció feta per la Generalitat de Catalunya, que difon la "marca" Catalunya, fugint de la marca estereotipada que recollia el

tipisme espanyol; l'aparició i consolidació d'una demanda interna important, donant lloc a una diversificació del flux turístic; la dimensió de la infraestructura creada, principalment de la capacitat d'allotjament; la millora de les infraestructures de transport, particularment dels accesos a les comarques costaneres, la construcció de l'aeroport de Girona i sobretot la construcció de l'autopista del litoral, entre altres; el nivell d'organització i el comportament del sector immobiliari turístic (segones residències i apartaments), com també de les empreses de serveis turístics (López Palomeque, 1991, pp. 215-216).

Aquests recursos turístics citats són especialment representatius de la zona del litoral, però també hem de tenir en compte, tot i que la seva capacitat d'atracció sigui menor, la diversitat geogràfica, a la qual hem fet referència al començament, que dóna pas a una gran varietat de paisatges, sobretot en les comarques pirinenques, i que socialment han estat ben valorats pel turisme minoritari interior.

En un sentit econòmic, el turisme genera demandes a un arc molt ampli de sectors i subsectors com pot ser el de l'hoteleria i similars, de la construcció, del comerç, de la indústria de l'espectacle, dels serveis personals i públics, de la indústria de l'alimentació, de diferents activitats artesanals, etc... I equipara la renda per càpita percebuda pels residents locals respecte a la dels turistes europeus; no és precisament en les àrees industrials on trobem la renda per càpita més alta de Catalunya, com havia estat fins fa poc, sinó que "ara la renda per càpita més alta la trobem a llocs destinats a serveis o turisme, com són la Vall d'Aran -la primera- la Cerdanya i l'Empordà, tant l'Alt com el Baix, encara que més el darrer" (Sentís, 1990, p. 37).

Aquesta realitat, lluny de redistribuir la riquesa de manera homogènia a nivell territorial, perfila un escenari amb tensions i ressonàncies respecte als grans centres urbans consolidats i, sobretot, a la mateixa Barcelona. Factors com la

transformació dels costums socials, l'augment de l'oferta i la qualitat dels serveis d'equipament, en general, i de l'ensenyament i la sanitat, en particular, en el conjunt del territori i, tanmateix, la marcada diferència de qualitat de l'entorn ambiental fora dels centres congestionats fan que les àrees més ben comunicades amb les grans ciutats, fins i tot també aquelles menys denses de l'àmbit metropolità, esdevinguin els nous sectors de creixement urbanístic a Catalunya, gràcies a les inversions turístiques que han precedit el fenomen d'ocupació permanent de les residències. Cal tenir, a més a més, en compte, que l'augment de la població de la tercera edat en els últims anys ha ajudat a reforçar dit fenomen.

D'altra banda, en els sectors del litoral sobretot, el creixement turístic ha estat caòtic, mancat d'ordenació en aspectes essencials i emmarcat en un planejament urbanístic, en el cas d'existir, intensament especulatiu; en aquest procés el fenomen de la segona residència hi té un paper de responsabilitat especial. El resultat final ha estat de destrucció de valors paisatgístics, que ha assolit unes proporcions esfereïdores (Cals, 1989).

Així doncs, el darrer model territorial turístic català, organitzat pel turisme de masses, de sol i platja, malgrat la participació espacial més àmplia en el creixement de l'economia, és contradictori, agreuja encara més els desequilibris territorials i repeteix els mateixos errors que el model territorial metropolità. En aquest cas, la metròpoli s'expandeix, abastant gairebé tot el litoral català. Concentració, congestió, especulació, degradació, destrucció i en definitiva decadència són alguns dels trets que millor defineixen l'estructura territorial turística catalana. La por i la desconfiança en la política, en matèria d'ordenació territorial, emprada per l'Administració mantenen l'ambient que es respira en els nuclis turístics en contínues situacions de conflicte entre usos alternatius del territori i actuacions especulatives, ara per ara frenades parcialment per la crisi econòmica general.

Tot i així, malgrat les perspectives anunciades i un cert descens dels ingressos a causa de l'escurçament dels períodes de vacances, és obvi que l'atractiu de Catalunya per a invertir-hi el temps d'oci, donada llur localització dins l'àmbit espacial d'Europa, no sembla que hagi disminuït; pel que es fa necessari un replantejament de la política turística emprada fins ara, cercant alternatives a la reconversió.

A més a més, la crisi profunda, des de fa molts anys, de les estructures comercials i manufactureres, la desorganització del sector agrícola i ramader i la nova divisió internacional del treball, és a dir, la desviació del procés de producció cap a països subdesenvolupats, no fan viable cap altra solució de tipus econòmic.

Cara a la reconversió turística, cal tenir present que el perfil subjectiu de l'usuari turístic potencial varia en relació a les característiques i a la qualitat d'oci que demana que, per descomptat, no es limiten al sol i la platja; i que la creixent competència dels països veïns, inclosos aquells que són exportadors de turistes, basada en una bona relació qualitat-preu, fa evident la necessitat de redimensionar l'equació oferta-inversió. En aquest sentit el paper que representen els operadors turístics amb acció des de l'exterior i la forta demanda interna, que no decreix, és negatiu, ja que provoquen un corrent de grans contradiccions, que afecten l'estabilitat i condicionen l'evolució del sector allà on poden aparèixer alternatives a l'orientació inversora (Roger, 1991).

Alguns ajuntaments turístics de Catalunya, entre aquests, Salou, Lloret de Mar i Roses, han endegat per la seva pròpia iniciativa, davant de la mancança, ara per ara, d'un pla estratègic global de transformació de la indústria turística a Catalunya, diferents projectes per a canviar la seva imatge exterior; l'objectiu en comú d'aquests projectes és evitar la identificació d'aquestes localitats amb el turisme de masses, de sol i platja, i sobretot d'autocar, que sembla que ha entrat en

un progressiu declivi en el mercat europeu, i captar un turisme de qualitat i de rendes més altes. Es promociona una nova imatge, associada a la cultura, l'esport i l'ecologia; imatge que s'ajusta a les expectatives del turisme familiar. Són plans que sovint van lligats a ambiciosos projectes de transformació urbanística, necessaris per a aconseguir un canvi d'imatge (La Vanguardia, 22 de març de 1992).

Per altre part, Catalunya té una llarga experiència en el turisme d'élite en la zona del Pirineu i Pre-pirineu i a més compta en el seu rera país amb un ampli espai potencial, que encaixaria perfectament amb un model de turisme cultural, esportiu i verd i que, alhora, ajudaria a superar definitivament l'estat de marginalitat en què es troben les comarques de l'Interior. Aleshores, muntanya, interior i costa podrien formar part d'un mateix marc territorial, especialitzat en la prestació de serveis turístics i d'oci.

1.2. L'OFERTA TURÍSTICA A CATALUNYA

L'evolució de l'oferta d'allotjament turístic a Catalunya, que comprèn tant els establiments hotelers, com també els càmpings, els apartaments turístics i les segones residències, s'ha caracteritzat per seguir una dinàmica de creixement continu, doncs de les 334.410 places estimatives existents entre els anys 1960 i 1964, es passà a 1.000.230 el 1970, a 1.879.707 el 1981 i a tres milions el 1990, segons les estadístiques oficials. El fort increment que s'ha produït en aquests darrers anys es deu més a la nova oferta de càmpings, d'apartaments i de segones residències, que d'establiments hotelers, puix que l'oferta hotelera des de l'any 1975 fins el 1984 no va créixer en xifres globals, comportament que López Palomeque (1991, p. 219) explica per l'estancament de la demanda i per la crisi específica de l'hoteleria (reestructuració del sector), però que, d'altra

banda, en els últims anys es detecta una revifalla del sector, tot i que es concreta només en l'oferta hotelera de més qualitat (4 i 5 estrelles, principalment) i en determinats llocs deficitaris, com Barcelona sobretot.

L'oferta total d'allotjament està determinada per l'alt percentatge que representen els apartaments turístics i les segones residències: el 83,5%¹ sobre el total de places existents; el que ens fa deduir l'extrema especialització a Catalunya en aquest tipus d'allotjament turístic. A continuació se situen els càmings, amb el 9,6%; els establiments hotelers, amb el 6,7%, i per últim i amb molt poca representativitat, se situa el grup que inclou les residències-cases de pagès, les cases de colònies i els albergs amb només el 0,1% del total de places.

Deixant de banda l'oferta d'apartaments turístics i segones residències, que serà objecte d'anàlisi en capítols posteriors. De les taules 3 i 4 i dels mapes 2 i 3 se'n desprèn que la resta d'oferta d'allotjament turístic a Catalunya es concentra bàsicament al litoral, especialment a la Costa Brava, a la Costa del Maresme i a la Costa Daurada², que apleguen el 71% del total de places. Les altres zones es troben molt per sota de les anteriors; hi destaquen les restants comarques del Litoral, sobretot, i les del Pirineu, amb el 14,7% i el 6,8% del total de places, respectivament. Per tant, hi ha un important desequilibri territorial, pel que fa a l'oferta de places d'allotjament turístic, amb una forta concentració a l'estreta franja del Litoral català, mentre que les àmplies zones de l'Interior es troben pobrement equipades; tot i la creixent importància adquirida pel turisme rural, sobretot el de muntanya, durant els últims anys.

¹ Percentatge que s'ha calculat a partir de la dada estimativa de 2.526.799 places d'oferta d'apartaments i segones residències, que dona el Departament de Comerç, Consum i Turisme de la Generalitat de Catalunya per a l'any 1989.

² L'epígraf Costa Daurada s'aplica, en aquest estudi, a les comarques del Baix Penedès, Tarragonès i Baix Camp.

Si analitzem els establiments hotelers, donada la poca importància numèrica de les residències-cases de pagès, situades normalment a les zones del Pirineu/Pre-pirineu i de l'Interior, les àrees més ben dotades són les de la Costa Brava i Barcelonès-Maresme, amb el 39,1% i el 24,3% del total de places, respectivament. La Selva és la comarca de Catalunya que disposa proporcionalment del nombre més gran de places (23,7%); en concret, és la localitat de Lloret de Mar la que agrupa un nombre major de places d'aquesta classe (14,5% del total de Catalunya), el que la converteix en la principal localitat turística catalana.